

Як може виглядати довгострокова конфігурація безпеки для України

Ерик Чарамелла

червень 2023 року

З англійської переклала Мирослава Лузіна

Стислий огляд

Настав час для західних лідерів запропонувати практичну візію довгострокової безпеки для України. Ця стаття містить докладну пропозицію щодо параметрів сталої багатосторонньої безпекової конфігурації, в рамках якої Україна матиме сильну армію, що спиратиметься на юридично закріплені зобов'язання щодо підтримки — у вигляді тренувальних програм, надання техніки і оборонно-промислової співпраці — з боку Сполучених Штатів та Європи. Модель, викладена у цій статті, базована на офіційних пропозиціях українського державного керівництва та уроках, виведених з досвіду безпекових відносин Сполучених Штатів з близькими партнерами, що не є союзниками за договором, зокрема Ізраїлем. Ключове місце у цій моделі посідає стратегія стримування через відмову (*deterrence by denial*): маючи у своєму розпорядженні потужну, модернізовану і добре навчену армію, Україна може збільшити кошт майбутньої агресії до такого рівня, що Росія втратить впевненість у своїй здатності досягти своїх цілей стосовно України силою¹.

Незалежно від розвитку події на полі бою Україна та її партнери мають дійти згоди щодо довгострокової конфігурації безпеки саме зараз. Має сенс закласти фундамент для подальших дій радше раніше, ніж пізніше; відкладати контроверсійні рішення на час після завершення повномасштабних бойових дій нерозумно. Поява робочої безпекової конфігурації потенційно може похитнути впевненість президента Владіміра Путіна у тому, що Росії вдасться перетривати Україну та Захід. Вона також може зміцнити впевненість України у тому, що вона буде спроможна захистити свій суверенітет навіть якщо не звільнить всю свою територію цього року. Багато з елементів, що містяться у цій пропозиції, можна імплементувати під час активних воєнних дій — власне, деякі з них вже реалізовані — і употужнити після завершення війни.

Пропонована безпекова модель не обов'язково є альтернативою до членства у НАТО — ідеї, яка має потужну підтримку в українському державному керівництві і суспільному середовищі. Члени альянсу пообіцяли Україні, що з часом вона займе своє місце в НАТО, але чітко дали зрозуміти, що це питання не стоятиме на порядку денному, поки йде війна. Навіть після закінчення війни швидке прийняття України до альянсу малоімовірне. Відтак викладена тут

пропозиція має на меті зміцнити спроможність країни захистити себе, поки в осяжному майбутньому вона залишатиметься поза НАТО. Водночас підкреслюється критично важлива роль, яку відіграватиме у питанні довгострокової безпеки України її вступ до ЄС.

Сполучені Штати мусять стати провідною силою в дискусії про майбутню конфігурацію безпекових домовленостей. Оскільки рівних їм у спроможностях надавати безпекову допомогу і координувати дії багатьох країн немає, їхня залученість є життєво необхідною для успіху такої конфігурації; своєю чергою, чітка довгострокова обіцянка Сполучених Штатів підтримувати Україну спонукатиме і Європу підвищити рівень своїх зобов'язань, що забезпечить належний розподіл тягаря. Пропонована конфігурація домовленостей може бути достатньо гнучкою, щоб дати місце зобов'язанням від ЄС як колективного утворення, від індивідуальних країн-членів і від інших країн. Щоб зобов'язання США перед Україною були надійними і довготривалими, адміністрація Байдена має взаємодіяти з Конгресом для забезпечення широкої двопартійної підтримки.

У цьому дослідженні виділено п'ять елементів, критично важливих для майбутньої конфігурації безпекових домовленостей:

- 1) ґрунтова політична і правова кодифікація, яка забезпечить тривкість домовленостей незалежно від виборчих циклів і змін у державному керівництві Сполучених Штатів і Європи;
- 2) передбачуваний багаторічний план виробництва і постачання військового матеріалу, який дозволить Україні планомірно розробити майбутню структуру збройних сил, здатних стримати російську агресію, і подбати про їх спорядження;
- 3) підтримка українського оборонно-промислового комплексу, а також цільові оборонно-промислові інвестиції у Сполучених Штатах і Європі з метою підготовки до довгої війни і тривалого періоду відновлення українських військових потужностей;
- 4) механізми політичних консультацій, обміну інформацією та координації зусиль із забезпечення вчасного задоволення військових потреб України;
- 5) чітка прив'язка до процесу вступу України до ЄС та повоєнної відбудови.

Суспільна дискусія на цю тему дотепер оберталася навколо прохання України надати їй «гарантії» безпеки з огляду на недовіру «запевнень», що містилися у Будапештському меморандумі 1994 року. Щоб уникнути плутанини, а також зважаючи на історичний багаж, що ним обтяжені ці терміни, для опису відповідної майбутньої юридичної та політичної конфігурації ця стаття використовуватиме поняття «домовленості» та «зобов'язання»².

Вступ

Довгострокова безпека України буде одним з найгрізотніших питань, що стоятимуть перед Сполученими Штатами та Європою в найближчі роки. В умовах, коли членство в Європейському Союзі (ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО) все ще є досить віддаленою перспективою, Україна опинилася у небезпечній сірій зоні — поза межами європейського безпекового порядку, але перед лицем безпосередньої військової загрози

невизначеної тривалості. Президент Байден та інші західні лідери ясно дали зрозуміти, що не посилатимуть військові сили своїх країн захищати Україну, поки вона перебуває під атакою³. На додачу, активізувавши постачання техніки до України напередодні її контрнаступу, Сполучені Штати та європейські країни попідвitraчали власні запаси, не маючи чіткого плану щодо того, як підтримувати високі рівні військової допомоги у подальшому⁴.

Саме тому Україна та її партнери мусять створити систему безпекових домовленостей просто зараз, і ця конфігурація має бути достатньо міцною, щоб похитнути впевненість Кремля у тому, що йому вдасться перетривати Захід. Відкладати цю дискусію на тоді, коли окресляться результати українського контрнаступу, нерозумно. Також не слід розглядати досягнення ясності щодо довгострокових безпекових відносин України з Заходом виключно як інструмент у розігруванні гіпотетичного дипломатичного ендшпілю, обриси якого все ще дуже непевні. Розробка та втілення формули, яка дозволить Києву побудувати потужні та підтримні сили самооборони, навіть якщо війна триватиме невизначений час, є самостійною та нагальною потребою.

На перший погляд, це надзвичайно складне завдання і готової моделі для такої складної багатосторонньої системи домовленостей не існує. Але Україна та її партнери ближчі до розв'язку, ніж може здаватися. Масивна військова допомога, що її надали Сполучені Штати, Європа та інші країни від часу початку повномасштабної агресії Росії, а також політичні й бюрократичні інновації, що супроводжували надання цієї допомоги, становлять добротний підмуток, на якому можна проектувати формальний довгостроковий план. Українське керівництво зробило серйозну пропозицію до переформатування поточного надання підтримки у більш ґрунтовну конструкцію, представивши проект Київського безпекового договору (Kyiv Security Compact)⁵. Своєю чергою, корисні уроки щодо побудови робочої системи угод можна вивести і з тісних відносин в оборонній сфері, що їх США підтримують із союзниками поза НАТО — насамперед Ізраїлем.

Ця стаття розглядає питання того, якого вигляду може набути довгострокова система безпекових домовленостей для України і як зробити її надійною та підтримною. Відштовхуючись від аналізу того, які параметри заявлені Україною як необхідні, а також від висновків, зроблених з функціонування уже наявних успішних безпекових моделей, стаття пропонує плетиво багатосторонніх домовленостей і зобов'язань, в центрі якого стоятиме тренування і спорядження значних за обсягом збройних сил. Сторони відповідних домовленостей будуть зобов'язані забезпечити спроможність України захистити себе, але не вступати у воєнні дії на її боці. В рамках поданої тут пропозиції визнаються труднощі в плані підтримності, що стоять перед партнерами України, і підкреслюється роль довгострокового планування, координації, пріоритизації, стандартизації та оборонно-промислових розв'язків — адже все це допоможе з часом зменшити витрати.

Сполучені Штати (у співпраці з Європою) мусять стати провідною силою в дискусії щодо безпекових зобов'язань перед Україною. Жодна інша країна не може зрівнятися з ними у спроможності знайти чи виробити, скоординувати і доставити вчасну і дієву безпекову допомогу, а також надати підтримку у вигляді розвідувальних даних і оборонно-промислових розв'язків. Потужні обіцянки від Сполучених Штатів Україні спонукатимуть і Європу своєю чергою брати на себе ширші та довготриваліші безпекові зобов'язання, цим самим створюючи справедливу та підтримну трансатлантичну формулу підтримки здатності України

до самооборони. Пропонована структура домовленостей враховує можливості для внесків від ЄС та окремих країн-членів; від країн, що не є членами ЄС, як-от Великої Британії, Норвегії та Туреччини; та від неєвропейських партнерів України.

Що найважливіше — Києву та його партнерам не треба чекати кінця війни, щоб розробити і втілити відповідну безпекову конфігурацію. Значну частину запропонованого тут можна почати втілювати вже зараз, оскільки багато елементів вже певною мірою реалізовано. Довгостроковий пакт, що таким чином сформується, також має бути тісно пов'язаний з процесом вступу України до ЄС: її безпекова політика та оборонно-промисловий комплекс поступово інтегруватимуться з безпековою політикою та ОПК Союзу, хоча зберігатимуть міцні зв'язки зі Сполученими Штатами. Коли війна закінчиться, безпекову конфігурацію можна підсилити на час перехідного періоду, поки Україна не приєднається до ЄС, членство в якому забезпечує безпекові гарантії саме по собі.

Пропонований план не обов'язково є альтернативою до членства у НАТО, якого і далі вимагатимуть українське державне керівництво і українське суспільство. Натомість він бере до уваги той факт, що члени альянсу не готові прийняти до нього Україну, і пропонує спосіб закорити її в європейській системі безпеки на поточному етапі. Теоретично це є тимчасовим розв'язком. Але поки членство у НАТО залишається непевною перспективою, цей розв'язок має бути надійним і таким, що на нього можна покластися у тривалій часовій перспективі. Він також базований на чіткому розумінні того, що Росія ще довго залишатиметься загрозою для суверенітету і територіальної цілісності України — а відтак і для європейської безпеки, — і водночас зберігає простір для маневру у відносинах з Москвою, якщо та змінить свій курс.

Питання цілком на часі

Інтерес Сполучених Штатів і Європи у довгостроковій безпеці для України є чітким і безсумнівним⁶. Російське вторнення становить загрозу безпеці та процвітання в Європі, які є ключовим інтересом для Вашингтона. Росію та будь-яких потенційних агресорів слід відвадити від спроб змінити кордони військовою силою. Водночас Сполучені Штати та Європа наразі не готові надіслати власні збройні сили для захисту України, оскільки хочуть уникнути прямої війни між ядерними державами.

Західні лідери сигналізували, що підтримуватимуть Україну «так довго, як це буде потрібно»⁷. Але ці добронамірні заяви не притлумили впевненість російського президента Владіміра Путіна в тому, що час на його боці. В його уяві Захід є непостійним: він втомиться від війни, скоротить підтримку України та перемигне увагу на щось інше. Багато хто в Києві поділяє цю оцінку. Українські посадовці непокояться, що слова Заходу недовго підкріплюватимуться ділом і що час гратиме на руку Росії. Обидві сторони очікують як вирішальну подію американських виборів 2024 року: оскільки деякі провідні претенденти на посаду президента критично ставляться до продовження надання військової підтримки Україні, довгострокова політика Вашингтона з цього питання є непевною⁸.

Сполучені Штати та їхні союзники розуміють, що мусять розробити конфігурацію домовленостей «щодо підтримних безпекових та інших зобов'язань»⁹, щоб допомогти Україні захистити себе у тривалій війні, а також під час ще тривалішого періоду повоєнної

економічної відбудови і відновлення військових потужностей. Президент Володимир Зеленський, зі свого боку, заявляє, що російська агресія не закінчиться і що мир, хай коли він настане, не буде тривалим, якщо його країні не дадуть гарантії довгострокової безпеки¹⁰. Водночас західні посадовці не виявляють особливого бажання пояснити, як саме може виглядати така безпекова конфігурація. Відповідні дискусії, згідно з наявною інформацією, застопорилися через суперечки щодо деталей¹¹. На тлі непевності щодо того, як далі розвиватимуться події у війні, можна зрозуміти, чому нема особливого ентузіазму до розробки тривкої концептуальної платформи участі України у безпековому устрої Європи, але від цього така позиція не стає менш короткозорою.

В основі сторожкості Заходу лежить переконання, що немає сенсу думати про довгострокову безпекову конфігурацію, поки нема ясності щодо результатів українського контрнаступу чи навіть власне війни¹². Американські посадовці говорять про цьогорічне «вікно можливостей» для України просунути вперед на полі бою; дехто з них вважає це найкращим шансом для Києва рішучо переламати хід війни на свою користь¹³. Багато хто на Заході очікує, що успіх України у контрнаступі спонукає Путіна сісти за стіл перемовин на вигідніших для України умовах¹⁴. Тим часом дехто сподівається, що розгромна військова поразка Росії дасть старт ще більш радикальним змінам, які призведуть до повного перегляду кремлівської політики щодо України — і, можливо, до усунення Путіна від влади.

Такий вичікувальний підхід зумовлює схильність України та її партнерів уникати складних розмов про довгострокову безпеку країни у надії, що розв'язок з часом окреслиться сам по собі. До цього додається факт існування конкуруючих теорій того, яким чином конфігурація безпекових домовленостей сполучатиметься з різними сценаріями закінчення війни.

Згідно з однією з таких теорій, безпековий план для України слід тримати в резерві як інструмент, що допоможе у проведенні мирних переговорів¹⁵. Іншими словами, якщо Захід не братиме на себе чіткі зобов'язання зараз, пізніше він зможе використати питання безпекової конфігурації для того, щоб спонукати Київ прийняти як результат перемовин угоду, в якій не буде досягнуто заявленої Україною мети визволити всю свою територію. Водночас прив'язка конфігурації безпекових домовлень до мирних переговорів залишає відкритою перспективу залучення до цих розмов Росії. Без отримання згоди Росії, згідно з цією теорією, жодна безпекова конфігурація не буде тривкою.

Однак затягування з визначенням параметрів безпекової конфігурації, ймовірно, звузить поле для маневрів, а не розширить його. Навіть успіх України на полі бою цього року навряд чи закінчить війну¹⁶. Робити умовою створення безпекової конфігурації мирні переговори, до яких, може, ще не один рік, означає залишити Україну в неприпустимому підвищеному стані та затягнути з важливими рішеннями стосовно структури її майбутніх збройних сил. З іншого боку, якщо український контрнаступ буде менш успішним, поспішно представлений план може виглядати як утішний приз. Також не є розумним сподіватися на появу «доброго царя», який змінить політичний курс Росії. Путінський режим виявився стійким навіть перед лицем воєнних невдач; на додачу, вороже ставлення російської еліти до України настільки глибоко вкорінене, що для справжніх змін у політиці Кремля буде потрібний загальнонаціональний процес самоаналізу, визнання провини і прийняття розплати — а це, в найкращому разі, дуже віддалена перспектива.

Деякі західні посадовці не виявляють бажання формулювати якусь довгострокову візію, оскільки бояться, що її поява до того, як Україна звільнить всю свою територію¹⁷, змусить країну до передчасного миру, який легітимізує російську агресію і спричинить перманентний поділ України¹⁸. Без сумніву, територіальне питання буде серйозним викликом, коли настане час говорити про припинення вогню або мирну угоду. Але більшість заходів, описаних у цій статті, — тренування, постачання техніки і оборонно-промислові розв'язки — можна кодифікувати у довгострокову конфігурацію, яка ані залежатиме від повернення Україною контролю над всією своєю територією, ані унеможливлуватиме його. Безпекові зобов'язання будуть чинними від моменту кодифікації, а не запускатимуться в дію в разі майбутнього нападу Росії, — і, відповідно, визначати умови, в межах яких діятиме ця конфігурація, нема потреби.

Третя школа думки зосереджується на ідеї того, що Україна не буде в безпеці доти, доки не приєднається до НАТО, і що будь-яка інша безпекова конфігурація підважить цю мету¹⁹. Існують дуже переконливі моральні та практичні аргументи на користь прийняття України до альянсу²⁰, але наразі серед його членів нема консенсусу з цього питання²¹. Вони навіть натякнули, що членство в найкращому разі буде довгостроковою перспективою після закінчення війни²². Проміжна конфігурація безпекових домовленостей врахувала б цей факт. Вона також не малася б на увазі як прецедент, що має якимось вплинути на рішення членів альянсу одного дня прийняти Україну, а також не містила б бар'єрів для того, щоб обидві сторони за бажання могли б вирішити зробити цю конфігурацію постійною. Хай яке рішення буде прийняте згодом, поки до цього дійде справа, Україна покращить свою операційну сумісність з НАТО²³.

Якщо підсумувати, то аргументи на користь відкладання дискусії про створення безпекової конфігурації для України на потім не є переконливими. Чітко окреслена довгострокова візія має потенціал притлумити воєнний оптимізм Путіна і переконати його, що він веде програшну битву²⁴. Вона також дала б Україні певність у тому, що Захід і надалі відданий її суверенітету незалежно від того, як розвиватимуться події у війні. Безпекова конфігурація якогось вигляду, збудована на основі західної підтримки, є необхідною, якщо хтось розраховує на інвестиції від іноземних приватних компаній у відбудову країни в наступні роки²⁵. Нарешті, багатостороння безпекова конфігурація знизить витрати на спорядження української армії та рівномірно розподілить відповідний тягар між партнерами України завдяки передбачуваній структурі, в якій зроблено наголос на довгострокове планування, пріоритизацію, стандартизацію та оборонно-промислові розв'язки, включно з підтримкою місцевих компаній.

Угода воєнного часу з заділом на майбутнє

Зеленський і численні українські посадовці неодноразово висловлювали думку, що Україна може відтворити безпекову модель Ізраїлю, до якої входять: вправна армія; динамічна промислова база; вміль розвідувальний апарат; стратегічна культура, в якій підкреслюється значення самооборони; і багатогранні відносини зі Сполученими Штатами²⁶. Багатостороння безпекова конфігурація для України, базована на цьому взірці, є не такою вже й далекою від життя ідеєю, хоча є й важливі відмінності, серед яких не останнє місце займає той факт, що

Ізраїль, на відміну від України, має ядерну зброю і не має справи з загрозою з боку ядерної супердержави.

Правильною формулою для такої майбутньої системи безпекових домовленостей має бути, як висловився один європейський дипломат, «щось менше за статтю 5, але більше за Будапештський меморандум»²⁷. Це може здаватися задачею, для розв'язання якої необхідний найвищий рівень філігранності, але Київський безпековий договір (КБД), оприлюднений українським керівництвом у вересні 2022 року, становить корисну відправну точку для розмов. В ньому пропонується зібрати основну групу партнерів, яка зобов'яжеться робити «багаторічні стабільні інвестиції» на підтримку спроможності України «розвинути надійну систему оборони своїх територій», зокрема через навчання і тренування, постачання зброї і спорядження, інвестування в оборонну промисловість країни та покращення її розвідувальних спроможностей²⁸. КБД є відходом від попередніх прохань України, щоб її партнери зобов'язалися надіслати до України війська або встановили безпольотну зону, обидва з яких не знайшли відгуку в Сполучених Штатах та Європі.

Сполучені Штати та Європа мусять розбудувати цю базову пропозицію, врахувавши уроки, вивчені з історії відносин США з Ізраїлем та іншими країнами, що є партнерами поза НАТО. Надійна безпекова конфігурація має ґрунтуватися на таких п'яти принципах:

- 1) ґрунтовна політична і юридична кодифікація, яка забезпечить тривкість домовленостей незалежно від виборчих циклів і змін у державному керівництві Сполучених Штатів і Європи;
- 2) передбачуваний багаторічний план виробництва і постачання військового матеріалу, який дозволить Україні планомірно розробити майбутню структуру збройних сил, здатних стримати російську агресію, і подбати про їх спорядження;
- 3) підтримка українського оборонно-промислового комплексу, а також цільові оборонно-промислові інвестиції у Сполучених Штатах і Європі з метою підготовки до довгої війни і тривалого періоду відновлення українських військових потужностей;
- 4) механізми політичних консультацій, обміну інформацією та координації зусиль із забезпечення вчасного задоволення військових потреб України;
- 5) чітка прив'язка до процесу вступу України до ЄС та повоєнної відбудови.

Політична і юридична кодифікація

Пам'ятаючи про те, що Будапештський меморандум ніяк не запобіг агресії з боку Росії, українське керівництво наполягає на тому, щоб нові безпекові домовленості були побудовані на твердішому політичному та юридичному фундаменті²⁹. Відтак КБД пропонує, щоб підписанти домовленостей взяли на себе взаємопідкріплюючі зобов'язання перед Україною через «спільний документ про стратегічне партнерство» та низку двосторонніх «правових та політичних зобов'язань [...] як на рівні виконавчої влади (урядів), так і на рівні відповідних законодавчих органів (парламентів)». Така структура може видаватися заскладною, але в ній є логіка. У «міністоронньому» рамковому документі, підписаному Україною та основною групою її партнерів³⁰, мають бути зафіксовані загальні цілі та параметри безпекової

конфігурації, як це зазвичай робиться у формальних оборонних договорах³¹. Відтак підписанти перерахують свої безпосередні зобов'язання перед Україною в окремих двосторонніх документах. Рамковий текст є не лише символічно важливим — він також становитиме чітку точку відліку для усієї подальшої оборонної співпраці та угод між Україною та її партнерами³². Також він матиме дипломатичний помножувальний ефект — завдяки йому окремі зобов'язання будуть більш потужними, ніж сума їхніх частин.

Юридична кодифікація цих зобов'язань — питання більш занозисте, але їхню тривкість слід забезпечити неодмінно. Формальний міжнародний договір був би ідеальним результатом, але КБД уникає такої амбітної постановки питання після того, як партнери України, особливо Сполучені Штати, висловили скепсис щодо цієї ідеї. Існуючі партнерські відносини США з союзниками поза НАТО показують, що є багато інших моделей, які можна взяти за взірець. Наприклад, між Сполученими Штатами та Ізраїлем немає формального оборонного договору, але зобов'язання Сполучених Штатів забезпечувати безпеку Ізраїлю врегульовано на законодавчому рівні. Зокрема, йдеться про обов'язок підтримувати «якісну військову перевагу» (ЯВП) — перевагу в технологіях і тактиці, яка дозволяє стримати, а якщо буде потрібно, то й перемогти ворога, який має кількісну перевагу³³.

Концепція ЯВП походить з часів Холодної війни, коли члени НАТО в Європі мали підтримувати якісну перевагу в навчанні та підготовці військ і збройних системах, щоб компенсувати кількісну перевагу країн Варшавського договору. Такий самий підхід застосовується для американської військової допомоги Ізраїлю з часу Війни Судного дня 1973 року. 2008 року Конгрес кодифікував визначення ЯВП і поклав на виконавчу гілку влади обов'язок упевнитися, що будь-який продаж зброї сусідам Ізраїлю не зашкодить його ЯВП³⁴. Одна за одною президентські адміністрації описували ЯВП як наріжний камінь американської політики щодо Ізраїлю і використовували його як керівний принцип у питанні продажу зброї і військової підготовки та навчань.

Ізраїльська ЯВП не може бути ідеальною паралеллю українському випадку. Справжня ЯВП для України неможлива, оскільки, на відміну від Ізраїлю, Україна не має ядерної зброї, а її єдиний актуальний противник — ядерна наддержава. До того ж Вашингтон не продає зброї нікому з потенційних противників Києва, тож регіональний збалансовувальний ефект ЯВП у випадку Ізраїлю ніяк не дотичний до України. Але Україна — значно більша країна, ніж Ізраїль, і може створити потужні, добре споряджені, добре підготовлені стримувальні сили. Українська армія вже демонструє на полі бою, що вона спроможна завдати серйозних втрат силам, що вторгаються на її територію.

Якщо концепція ЯВП покаже себе негодящою, Україна та її партнери можуть взяти за провідну зірку для довгострокової безпекової допомоги інший термін — наприклад, «якісний стримувальний баланс»³⁵. Країни основної групи могли б зобов'язатися допомагати Україні досягати урівнювання з перевагами Росії на полі бою або компенсування таких переваг через суміш кращої техніки, підготовки та розвідданих, а також публічно-приватних розв'язків на кшталт співпраці з західними технологічними компаніями. Вживання якогось конкретного терміну не так важливе, як окреслення чіткої стратегічної візії, яку Київ та його партнери можуть взяти за орієнтир для своїх дій з тим, щоб усунути будь-які залишкові сумніви щодо тривкості відтак створеної конфігурації домовленостей.

Суттєвий момент у концепції ЯВП в тому, що потужна двопартійна підтримка цього підходу уможлиблює його збереження від однієї президентської адміністрації до іншої, фактично забезпечуючи ці відносини від змін у політичному лідерстві США і партійному контролі у Вашингтоні. Діалог між виконавчою та законодавчою гілками влади з питань, стосовних до безпеки Ізраїлю, не завжди відбувається гладко, і те саме, певно, можна буде сказати і про випадок України. Але ЯВП з часом набула статусу такого собі талісману і забезпечує стабільність і передбачуваність незалежно від того, яка партія контролює Білий дім і Конгрес.

Ще одним зразком юридичної конструкції, яка не руйнується від вітру політичних змін у Вашингтоні, є зобов'язання США щодо безпеки Тайваню. Вони кодифіковані у Законі про відносини з Тайванем (ЗВТ) (Taiwan Relations Act (TRA)), який був прийнятий 1979 року з метою зберегти неофіційні відносини з островом після того, як США визнали Китайську Народну Республіку. Згідно з цим законом, Вашингтон надає Тайпею «оборонні продукти та оборонні послуги в такій кількості, яка може знадобитися для підтримки достатньої спроможності Тайваню до самооборони»³⁶. ЗВТ не є угодою про взаємну оборону — власне, його прийняли частково для того, щоб компенсувати наслідки рішення Сполучених Штатів вийти з такої угоди 1954 року і вивести з острова свої війська (це були дві умови, виставлені Пекіном для встановлення дипломатичних відносин з Вашингтоном).

Певні аспекти випадку Тайваню не застосовні до України, як-от політика «стратегічної двозначності» США стосовно того, чи втрутаються вони у тому разі, якщо на острів нападуть. І, як і у випадку Ізраїлю, виконавча гілка влади і Конгрес не завжди мають однакові позиції щодо деталей цих оборонних відносин. Але той факт, що ЗВТ користується міцною двопартійною підтримкою вже більше ніж сорок років і є ключовою підвалиною американської політики, показує, яку важливу роль може відіграти Конгрес у тому, щоб зробити безпекові зобов'язання надійнішими та тривкішими³⁷.

Приклади Ізраїлю і Тайваню підкреслюють важливість потужної правової та політичної основи. В процесі вибудови української безпекової конфігурації кожна країна – учасник домовленостей мусить знайти власний спосіб досягти внутрішньополітичної згоди з цього питання і кодифікувати свої зобов'язання на законодавчому рівні. Особливо важливо, щоб Сполучені Штати реалізували цей крок до президентських виборів 2024 року. Чіткий сигнал про те, що підтримка України з боку США продовжуватиметься незалежно від того, хто виграє вибори, зменшить впевненість Путіна в тому, що він може перечекати адміністрацію Байдена, запевнить Україну в тому, що її не покинуть напризволяще, і переконає Європу підвищити рівень своїх зобов'язань. Для цього адміністрації Байдена слід буде поділитися своїми ідеями з лідерами Конгресу і запитати їх про їхні погляди на це питання — щоб збудувати настільки широку двопартійну коаліцію, наскільки це буде можливо.

Багаторічна допомога і фінансування

Для того щоб в Україні були потужні сили стримування (які становитимуть серцевину будь-якої безпекової конфігурації), їй буде потрібна значна зовнішня підтримка. Детальний аналіз потреб забезпечення функціонування цих сил в довгостроковій перспективі виходить за рамки тематики цієї статті. Планування кошторису майбутніх збройних сил України залежатиме від найрізноманітніших припущень, найважливіші з яких стосуватимуться стану

війни³⁸. Затяжний конфлікт високої інтенсивності вимагатиме від України поставити під багнет найбільші, найсерйозніше озброєні сили найвищого ступеня готовності, тоді як довготривале перемир'я, припинення вогню або досягнена за результатами переговорів угода означатиме, що вимоги будуть скромніші. Інші чинники, як-от стан збройних сил Росії після війни і потужність багатосторонніх безпекових зобов'язань³⁹, також вплинуть на обсяг майбутніх потреб України.

Натепер будь-які припущення, на основі яких здійснюватиметься планування, пов'язані з серйозним рівнем непевності. Але країни, що підтримують Україну, можуть негайно внести ясність щодо одного з них — стабільної, передбачуваної багаторічної схеми постачання зовнішньої військової допомоги. Ізраїльська модель може бути корисним прикладом і тут⁴⁰. З 1999 року Сполучені Штати та Ізраїль підписують десятирічні меморандуми про порозуміння (МпП), в яких фіксуються річні рівні безпекової допомоги, узгоджені між двома державами. Найнедавній такий меморандум, підписаний 2016 року, має вартість у 38 млрд доларів, тобто 3,8 млрд на рік; частину цієї суми відведено на програми захисту від ракетних нападів⁴¹. Будучи угодами, укладеними на рівні виконавчої влади, МпП не зобов'язують Конгрес виділяти бюджетні кошти. Але досі Конгрес завжди додержував рівнів фінансування, зазначених в цих документах⁴².

Багаторічний МпП для України може стати центральною підвалиною довгострокової безпекової конфігурації та матиме певні переваги над поточним підходом, коли фінансування надається у кризовому режимі. Він не тільки надішле сигнал про тривкість підтримки з боку США, а й дозволить Києву почати планувати майбутню структуру своїх збройних сил і здійснювати масштабні закупівлі в рамках підготовки до повоєнного відновлення військових потужностей⁴³. Назвати і зафіксувати суму, в яку обійдеться десятирічна або навіть п'ятирічна програма допомоги, може здатися політично незсувною справою, особливо у Сполучених Штатах, де деякі члени Конгресу критикували те, що вони розглядають як «виписування Україні незаповненого чека». Однак багаторічний МпП може пригамувати цю занепокоєність, окресливши план стабільного і передбачуваного фінансування і давши можливість відійти від практики виділення бюджетних коштів в надзвичайному порядку. Ба більше, вже наявна двопартійна зацікавленість в укладанні такого документу⁴⁴.

Європейські та інші країни з більшою імовірністю візьмуть на себе масштабні багаторічні зобов'язання, якщо будуть впевнені у зобов'язаннях з боку Сполучених Штатів. Оголошення Норвегією у лютому 2023 року п'ятирічного пакету військової та цивільної допомоги Україні на суму 7 млрд доларів показує, як можуть виглядати такі обіцянки⁴⁵. Натепер на Сполучені Штати припадає приблизно 63% від 70 млрд доларів міжнародної військової та безпекової допомоги, наданої Україні⁴⁶. Одна з причин того, що частка Сполучених Штатів переважає частку країн Європи, — у тій ефективності, з якою американське Міністерство оборони спроможне знайти та поставити негайно потрібну безпекову допомогу. З часом багаторічний план дій може вирівняти частки Сполучених Штатів і Європи і тим самим пригамувати критику всередині США щодо того, що тягар допомоги здебільшого несуть на собі саме вони⁴⁷.

У випадку Сполучених Штатів рішення щодо того, чи виділяти кошти на рівні, визначеному в будь-якому МпП, і, що найважливіше, чи буде ця допомога достатньо гнучкою для того, щоб Україна могла придбавати потужні збройні системи, залишається за Конгресом. Як

правило, Конгрес призначає та виділяє безпекову допомогу на один або два роки, а виконавча влада мусить «розпорядитися» призначеним фінансуванням — вирішити, як ці кошти мають бути витрачені, — до того, як строк його використання спливе наприкінці відповідного фінансового року. Однак зважаючи на складність процесу планування і розміщення замовлень, в умовах непевності щодо того, який обсяг коштів виділятиметься у майбутньому, українським та американським посадовцям в таких обмежених часових рамках стає важче збалансувати нагальні потреби України з потребами довгостроковими.

Конгрес міг би призначати та виділяти кошти для використання на кількарічній основі, як він це вже робив для певної частини надаваної Україні допомоги⁴⁸. Він також може розглянути можливість запропонувати Україні «кеш-флоу-фінансування» — нормативно закріплений механізм, який дозволяє Ізраїлю розраховуватися за масштабні військові закупівлі на виплат, виходячи з обсягів передбачуваних майбутніх бюджетних призначень⁴⁹. У комбінації з багаторічним МпП кеш-флоу-фінансування дозволить Україні придбати дорожче озброєння — як-от американські винищувачі, системи ППО і сучасні броньовані автомобілі, — яке за інших умов було б важко купити з виділених на один рік коштів, зважаючи на інші нагальні потреби⁵⁰. Втім, кеш-флоу-фінансування є дещо контроверсійним, оскільки воно створює майбутні бюджетні зобов'язання виділяти допомогу, щоб забезпечити розрахунки по контрактах з американськими компаніями, підписаних у попередні роки⁵¹.

МпП є гнучкими інструментами здійснення політики безпекової підтримки, які дадуть Україні можливість зі свого боку взяти на себе зобов'язання перед Сполученими Штатами та іншими партнерами. Може йтися про явно заявлені очікування щодо здійснення Україною реформ оборонного сектору, забезпечення прозорості в укладанні закупівельних контрактів і виконання жорстких вимог щодо моніторингу та звітності. Офіс генерального інспектора Міністерства оборони США вже залучений до нагляду за процесом постачання американської зброї до України, щоб упевнитися в тому, що вона потрапляє до належних отримувачів⁵². МпП підсилив би цей механізм, оскільки в ньому можна прописати вимоги до українського уряду надавати регулярні звіти та проводити консультації. Прискіпливіший нагляд за кінцевим призначенням надаваної допомоги дозволить уникнути потрапляння секретних технологій виробництва США та їхніх союзників до рук Росії або на чорний ринок.

Нарощування оборонно-промислового виробництва

Зовнішня військова підтримка дозволила Україні продовжувати боротися довше, ніж цього очікувала більшість аналітиків. Але запаси готової зброї, що її просто зараз можуть удоступнити Україні Сполучені Штати та їхні союзники, зменшуються⁵³. Ба більше, масштаб і тривалість цієї війни вивели на поверхню факт недостатньої потужності оборонно-промислової бази Заходу: заводи не встигають за приголомшливими темпами витрат боєприпасів на полі бою⁵⁴. Виробництво деяких ключових компонентів знаходиться в руках кількох невеличких компаній, які мають труднощі зі збільшенням обсягів через застарілі виробничі технології або вузькі місця у ланцюгах постачання.

Згладжування цих дефіцитів стало ключовим пріоритетом для США та ЄС, але необхідним компонентом будь-яких безпекових домовленостей має стати ширша промислова про-

грама. Україна та її партнери мусять бути в змозі наростити виробництво критично важливих збройних систем і боєприпасів, щоб нейтралізувати ті переваги, що їх наразі має Росія, особливо в артилерії та повітряних силах. Наявність чітко окресленого і передбачуваного багаторічного фінансування в контексті довгострокової безпекової конфігурації допоможе активізувати цільові інвестиції в оборонну промисловість, потрібні для задоволення потреб майбутньої української армії. Найважливіший момент — партнери України мають знайти спосіб допомогти їй відбудувати свою оборонно-промислову базу, що з часом дозволить їй меншою мірою покладатися на зовнішню підтримку. ЄС має поступово почати інтегрувати України в свою оборонно-промислову базу та механізми закупівель в контексті процесу її вступу до ЄС.

Наразі оборонно-промислова база ЄС ще менше, ніж американська, готова до того, щоб підтримувати Україну у довгій війні. Вона, за висловом двох аналітиків, фрагментована у «більше як 25 різних пентагонів, кожний зі своїм власним внутрішнім процесом державних закупівель»⁵⁵. ЄС вживає заходів до того, щоб покращити ситуацію, але стимули в рамках стандартних закупівель залишаються недостатніми⁵⁶. У березні країни-члени ЄС і Норвегія уклали знакову угоду щодо постачання Україні артилерійських боєприпасів на суму 1 млрд євро протягом наступних дванадцяти місяців і спільної закупівлі снарядів на ще 1 млрд євро після цього⁵⁷. Ці кроки в напрямі нейтралізації переваг Росії в артилерійському забезпеченні є критично важливими. Але той елемент угоди, що стосувався спільних закупівель, став ілюстрацією загальної спроможності ЄС гармонізувати та інтенсифікувати діяльність своєї оборонно-промислової бази, оскільки одразу зіткнувся з труднощами: країни-члени почали сперечатися, чи ті країни, які не є сторонами угоди, можуть розраховувати на замовлення⁵⁸. Вони зрештою досягли згоди з цього питання, але сам факт цієї суперечки сигналізує про те, що й майбутні ініціативи можуть накопитися на проблеми. Оборонні виробники попередили, що за відсутності великих багаторічних замовлень на рівні ЄС вони не зможуть адекватно збільшити масштаби виробництва, а це означатиме затримки з постачанням потрібного матеріалу в майбутньому⁵⁹.

Україна також вивчає креативні можливості того, як стати більш самодостатньою у виробництві зброї. Генерал Валерій Залужний, головнокомандувач збройних сил, сказав, що покладатися на партнерів у справі придбання потужних систем можна лише як «розв'язок на перехідний період», поки країна відновлює внутрішні промислові потужності з виробництва зброї⁶⁰. Зеленський заявив про це як про пріоритет⁶¹. Український оборонно-промисловий комплекс, який колись, в часи Радянського Союзу, був потужною базою виробництва зброї, дуже постраждав від економічних буревіїв 1990-х років, але особливо після початку військової агресії Кремля 2014 року, коли розірвалися традиційні ланцюги постачання, пов'язані з Росією⁶². Починаючи з минулого року ракетні удари Росії пошкодили ключові заводи та інфраструктуру. Деякі компанії перенесли виробництво за кордон⁶³. Хронічне недофінансування, корупція і погані практики управління також зашкодили розвитку галузі⁶⁴.

Власні спроможності України у наукових дослідженнях, розробках і виробництві мають значний потенціал допомогти країні задовольнити свої довгострокові потреби. Вторгнення спонукало фірми зупинити виконання експортних контрактів, які раніше складали більшу частину їхнього бізнесу, щоб задовольнити внутрішні замовлення. Київ зі зрозумілих причин не розводиться про деталі, але те, що відомо про події на полі бою, свідчить про те, що

українські фірми вже роблять важливий внесок у підтримку функціонування армії, ремонтуючи пошкоджену техніку і виробляючи нові системи і боєприпаси.

Україна почала серійне виробництво артилерійських боєприпасів на виробничих майданчиках, розташованих по всій країні⁶⁵. Угоди про спільне виробництво, укладені з низкою країн НАТО, також дозволяють їй виробляти критично важливі боєприпаси за кордоном, і якась частина цієї продукції вже надходить на лінію фронту⁶⁶. Українські компанії впроваджують нові системи, включно з тією ракетою, якою було потоплено російський крейсер «Москва» у квітні минулого року. Прес-секретар українського державного концерну — виробника зброї заявила, що компанія поставила армії за дев'ять місяців 2022 року у сім разів більше зброї, ніж за увесь попередній рік⁶⁷. Минулого листопада Україна в рамках правового режиму воєнного стану конфіскувала активи декількох оборонних компаній — крок, який, за словами представників держави, був необхідним для того, щоб наростити виробництво⁶⁸.

В рамках довгострокової конфігурації безпекових домовленостей Сполучені Штати та їхні союзники мусять зобов'язатися підтримувати внутрішні промислові спроможності України, без яких Київ не зможе підтримувати функціонування потужних стримувальних сил протягом довгого часу. Частково ця робота вже розпочалася. За словами американських посадовців, вже робляться зусилля з розбудови «спроможностей підтримності в Україні» та стандартизації довгострокових потреб, що допоможе інтегрувати внутрішньоукраїнське виробництво у трансатлантичні ланцюги постачання⁶⁹. У травні німецький гігант оборонного виробництва Rheinmetall і український державний оборонний конгломерат оголосили, що підписали угоду про стратегічне партнерство, в рамках якої німецькі броньовані автомобілі збиратимуться і ремонтуватимуться в Україні, а в майбутньому компанії можуть перейти до спільної розробки нових систем⁷⁰. Одна турецька оборонна фірма також розглядає можливість побудувати завод з виробництва дронів в Україні⁷¹.

Партнерам України також треба буде подумати про те, чи зможе Україна витратити частку їхньої майбутньої безпекової допомоги на внутрішнє виробництво, і якщо так, то яку частку. Може видатися привабливою ідея поставити майбутню допомогу під умову «купуйте американське» або «купуйте європейське», але якщо не допомогти Києву знов поставити на ноги свою оборонну промисловість, це лише подовжить той період, протягом якого йому буде потрібна підтримка від союзників, і збільшить обсяг потрібної підтримки. Тут теж може виявитися корисним приклад Ізраїлю. У 1980-х роках Сполучені Штати дозволили Ізраїлю використовувати частку надаваної Америкою допомоги, щоб закуповувати озброєння у місцевих фірм, з метою розбудови самопідтримної оборонної промисловості⁷². Ця програма, відома як «офшорні закупівлі» (OSP) допомогла оборонній промисловості Ізраїлю стати однією з найдинамічніших у світі: на сьогодні не є дивиною, коли ізраїльські компанії експортують нішеві військові технології до Сполучених Штатів і співпрацюють з американськими фірмами у дослідженнях і розробках. Програма OSP показала такі успіхи в досягненні цієї мети, що в наступному десятиріччому МпП Сполучені Штати почали її згортати.

Для того щоб така модель працювала в Україні, Києву потрібно буде реформувати свій оборонно-промисловий комплекс та запровадити прозорі практики корпоративного управління та ефективні механізми нагляду. Повідомляється, що уряд вже розробляє план реформ, метою якого є подолання корупції у цій галузі, але чи ці зміни будуть ефективними, поки неясно⁷³. В кожному разі, Україна має надзвичайний потенціал щодо технологічних

інновацій, який було продемонстровано винахідливістю у застосуванні західних озброєнь і розробкою власного програмного забезпечення і систем, що їх українські збройні сили використовують на полі бою⁷⁴. Українські посадовці та підприємці сподіваються і далі плекати ці практики інновацій воєнного часу, щоб створити динамічну технологічну галузь, як це зробив Ізраїль⁷⁵.

Консультації, координація та обмін інформацією

Регулярні консультації на всіх рівнях між Україною та її партнерами матимуть критично важливе значення для довгострокового здоров'я конфігурації безпекових домовленостей. Наприклад, щільна мережа відносин між країнами – членами НАТО — які підтримуються через часте спілкування лідерів країн, міністрів, послів та різних посадовців — живить довіру між ними, допомагаючи формувати спільні оцінки загроз, координувати політику реагування на них і розробляти плани для різних варіантів розвитку подій. Сполучені Штати мають схожі консультативні механізми з іншими союзниками за договором, такими як Японія та Південна Корея, а також із близькими безпековими партнерами на кшталт Ізраїлю, Єгипту і Тайваню.

Україна та підписанти рамкового документу повинні створити постійну групу представників за взірцем Північноатлантичної ради. Цей керівний орган мусить мати повноваження здійснювати нагляд за реалізацією домовленостей та забезпечувати виконання усіма сторонами їхніх зобов'язань⁷⁶. Україна мусить мати право вимагати негайних консультацій з іншими сторонами домовленостей, якщо побачить ознаки загрози, так само, як це можуть зробити члени НАТО згідно зі статтею 4 Північноатлантичного договору. Відтак сторони можуть вирішити в надзвичайному порядку різко збільшити постачання військової допомоги і вжити інших заходів, щоб допомогти Україні ліквідувати загрозу.

Керівний комітет може координувати роботу мережі робочих груп, які складатимуться з посадовців, що розробляють оборонні політики, планувальників і спеціалістів з закупівель від України та від країн-партнерів⁷⁷. Ці групи займатимуться довгостроковим плануванням спроможностей, забезпечуватимуть вчасну організацію та реалізацію постачання техніки і проведення навчань, а також розроблятимуть рекомендації стосовно закупівель, стандартизації та питань оборонно-промислового комплексу. В процесі прийняття Україною рішень щодо того, які потужні збройні системи слід придбати, міждержавний координаційний орган відіграватиме ключову роль арбітра між країнами – партнерами України, чії оборонні фірми конкуруватимуть за вигідні контракти.

Створити цей бюрократичний апарат буде нескладно. Його можна розбудувати на основі успішних механізмів міждержавної координації, створених Сполученими Штатами та їхніми союзниками після початку російського повномасштабного вторгнення. Протягом останнього року міністри оборони та командувачі армій з більше ніж 50 країн, що складають Контактну групу з оборони України (також відому як групу Рамштайн), з десятків разів зустрічалися віртуально та особисто під лідерством США, щоб оцінити потреби України та скоординувати постачання зброї⁷⁸. Цей механізм формування зобов'язань на високому рівні доповнюється Центром координації міжнародної донорської допомоги (International Donor Coordination Center (IDCC)) — створеною за ініціативою Великої Британії міжнародною командою, яка складається з військових з більше ніж двох десятків країн і до якої також входять офіцери від

Україні⁷⁹. IDCC, розміщений на американській військовій базі у Вісбадені, Німеччина, зводить запити від української армії з наявними у донорів запасами та координує постачання техніки. Ця посередницька роль є критично важливою: у відповідь на будь-яке прохання від України IDCC має визначити джерело, яке може надати відповідну збройну систему, навчальні або ремонтні послуги, амуніцію та послуги транспортування до кордонів України, — і кожний такий запит може виконуватися різними країнами-партнерами.

Ситуативна природа масованого постачання військової техніки на поточному етапі означає, що Україна використовує на полі бою багато різних типів озброєнь — і кожен з них вимагає окремої групи спеціалістів для здійснення навчання, обслуговування і ремонту. Американські та європейські посадовці усвідомлюють, що така ситуація непідтримна, і працюють над тим, щоб це виправити⁸⁰. У листопаді 2022 року Європейське командування Збройних сил США створило «спеціальний штабний елемент», відомий як Група безпекової допомоги Україні (Security Assistance Group-Ukraine (SAG-U)), завданням якої є довгострокова координація⁸¹. У SAG-U, яка, як і IDCC, базується у Вісбадені, працює кілька сотень військових під керівництвом американського генерал-лейтенанта; планується, що вона перебере на себе багато функцій IDCC⁸². Міністерство оборони США розглядає її як частину переходу від режиму кризового менеджменту до більш «стабільної спроможності» підтримувати Україну⁸³. SAG-U може відіграти ключову роль в українській безпековій конфігурації⁸⁴. Її керівництво має здійснюватися спільно з Європою — або принаймні її слід спарувати зі схожим європейським органом. Вона мусить мати повноваження здійснювати довгострокове планування спроможностей спільно з Генштабом ЗСУ та має зосередитися на стандартизації систем і боєприпасів, що їх використовує Україна, з метою досягнення операційної сумісності з НАТО. SAG-U також має розбудовувати спроможність України навчати свої власні сили.

Поряд із оборонними та політичними консультаціями значну роль в безпековій конфігурації відіграватиме обмін розвідувальними даними. Восени 2021 року американська розвідка надала Україні та своїм союзникам те, що директор ЦРУ Уільям Бернс назвав «коректними та точними висновками та інформацією» про плани Росії здійснити повномасштабний напад⁸⁵. З часу початку повномасштабного вторгнення Сполучені Штати продовжують ділитися з Україною «значною кількістю актуальних розвідувальних даних, які дозволяють їй захищатися від російської агресії»⁸⁶. Хоча деталі цієї лінії співпраці залишаються таємними, ясно те, що Україна багато виграла від наданої союзниками розвідувальної інформації, як в плані стратегічних попереджень, так і у бойових діях. Вона і надалі потребуватиме цього роду підтримки, щоб продовжувати захищати себе в довгостроковій перспективі.

Дехто може висловити побоювання, що, опинившись під захистом безпекової конфігурації зі значною участю Сполучених Штатів, Україна може з відчуттям безкарності почати вчиняти провокації проти Росії, бо ризики від її зведення поррахунків тепер будуть колективізовані. Цими побоюваннями не варто легковажити, особливо зважаючи на повідомлення про сміливі операції проти цілей на російській території⁸⁷. (Атаки Києва на військову та логістичну інфраструктуру всередині Росії слід розглядати як виправдані, навіть якщо деякі види операцій не обов'язково можна розцінити як розумні). Повного збігу інтересів між Україною та державами, що її підтримують, бути не може — навіть якщо вони стануть союзниками за договором. Але безпекова конфігурація, яка передбачає постійні консультації, обмін

інформацією та спільну оцінку загроз, допоможе уникнути непорозумінь між ними та заохотити до прозорого прийняття рішень. Такий рівень довіри, подібний до внутрішньо-натівського, в комбінації зі зміцненою впевненістю Києва у своїй безпеці, радше зменшить, ніж збільшить, схильність до ризикової поведінки.

ЄС і відбудова

Багатостороння конфігурація безпекових домовленостей має бути чітко прив'язана до процесу вступу України до ЄС⁸⁸. Очікуване членство країни в Союзі надасть гарантії безпеки саме по собі. Взаємні зобов'язання членів ЄС захищати один одного, кодифіковані у частині 7 статті 42 Договору про Європейський Союз, іноді вважаються менш дієвими, ніж натівська стаття 5, тому що за цією гарантією не стоїть потуга Сполучених Штатів. Однак цей погляд неправильний. Ймовірність того, що Путін або його наступник нападе на ЄС, надзвичайно мала, навіть якщо Україна вже буде членом Союзу. Політичні та економічні наслідки такого нападу будуть значно серйознішими, ніж ті, що їх Росія зазнала від лютого 2022 року. Ба більше, оскільки більшість країн – членів ЄС також є членами НАТО, кремлівському лідеру слід буде зважити на те, що напад на Союз може втягти Північноатлантичний альянс, а відтак і Сполучені Штати, у прямий конфлікт, виграти який Росія не має шансів.

У червні минулого року Україна отримала офіційний статус кандидата у члени ЄС. Дату початку формальних переговорів про вступ поки що не призначали, оскільки Брюссель і найвпливовіші країни – члени не виявляють бажання прискорювати звичайний процес вступу⁸⁹. Але ЄС мало чим ризикнув би, якби розпочав ці переговори просто зараз. Зрештою, Україні все одно доведеться гармонізувати своє законодавство з законодавством ЄС, перш ніж вона зможе вступити до Союзу. На додачу, початок переговорів став би для неї потужним стимулом активізувати реформи. Цей стимул буде додатково посилюватися через бажання Києва залучити приватні інвестиції до процесу повоєнної відбудови. Ці два чинники — перспектива членства в ЄС і потреба відбудувати економіку — створять, можливо, потужніший імпульс до реформ, ніж його Україна мала протягом усієї своєї історії після здобуття незалежності.

ЄС має творчо підійти до того, які кроки він може реалізувати для того, щоб зміцнити безпеку України та інтенсифікувати її інтеграцію на період до вступу, а особливо для того, щоб сприяти якнайшвидшій повоєнній відбудові. Вже лунають різноманітні пропозиції реалізації поетапного процесу вступу, в рамках якого країни-кандидати отримуватимуть більше доступу до структур прийняття рішень та ресурсів ЄС мірою того, як виконуватимуть певні умови, — на відміну від поточного бінарного принципу «ти або всередині, або за межами»⁹⁰. ЄС може також надати Україні ранній доступ до ініціатив у сфері оборонних досліджень і розробок, а також поглибити співпрацю на основі вже існуючих домовленостей про спільне виробництво боєприпасів між Україною та різними європейськими державами, щоб ще більше інтегрувати українську оборонно-промислову базу з рештою Європи⁹¹. Такого роду кроки стали б міцним опертям багатосторонньої безпекової конфігурації та надіслали б Росії сигнал, що Європа в цій грі надовго.

ЄС або «коаліція готових» під його проводом може розглянути можливість з метою підсилення безпекового компоненту надіслати до України — у поствоєнний період, поки

Україна чекатиме вступу до Союзу, — військові місії з обмеженим мандатом⁹². Наприклад, після закінчення інтенсивних бойових дій ЄС може розмістити моніторингову місію на кордоні України з Білоруссю та на будь-яких неоспорюваних ділянках кордону з Росією. Власне, це буде масштабована і озброєна версія тієї місії, що її ЄС розмістила і підтримує у Грузії з часу війни 2008 року з Росією.

ЄС або «коаліція готових» під його проводом також цілком могла б надіслати місію для розмінування і підтримки безпеки на морі⁹³, з тим щоб убезпечити і захистити чорноморські експортні коридори України⁹⁴. Європа зацікавлена у сприянні відновленню українського експорту морськими шляхами, не тільки як спосіб допомогти Україні відновити свою економіку, а й також з огляду на нещодавні тертя довкола експорту сільськогосподарської продукції суходелом⁹⁵. Місія на Чорному морі потребуватиме тісної координації з Туреччиною та мусить здійснюватися у відповідності з Конвенцією Монтре, що регулює судноплавство через Чорноморські протоки.

Більш амбітним варіантом була б військова місія під європейським проводом, здійснювана з метою сприяння економічному відновленню та відбудові України. Можна було б утворити так звані безпекові сили відбудови, які склалися б з військового персоналу з країн ЄС або від ситуативної коаліції. Їх, разом з українськими підрозділами, можна було б скерувати до спеціальних індустріальних зон, визначених урядом. Ці зони мають бути далекі від ліній фронту, щоб мінімізувати безпекові загрози і надіслати Росії сигнал про те, що ця місія не має на меті підтримку будь-яких потенційних бойових дій з боку України. Озброєні засобами ППО та системами раннього попередження, ці сили мали б мандат захищати зони інтенсивної економічної діяльності, зокрема відбудовні проекти за участі компаній з ЄС та Групи семи, від авіаційних та ракетних нападів. Багато іноземних приватних компаній вагаються інвестувати у відбудову України через безпекові побоювання. Присутність безпекових сил відбудови у комбінації зі страхуванням воєнних ризиків під суверенні гарантії, яке убезпечило б великі проекти⁹⁶, багато зробило б для того, щоб приватні компанії могли впевнено працювати в Україні.

Дехто може побоюватися, що розміщення західних військ в Україні в контексті відбудови стане ризиком ескалації з Росією. Легковажити цими побоюваннями не варто. Однак частину цього ризику можна нейтралізувати, якщо ці місії перебуватимуть під європейським, а не американським керівництвом, а також якщо чітко прокомунікувати їхній обмежений мандат.

Для здійснення таких місій ЄС або коаліція під європейським проводом, безумовно, поклатиметься на Сполучені Штати у питаннях розвідувальних даних, логістики, а також політичної підтримки. Якщо здизайнувати такі місії виходячи з обмежених, зосереджених на вузькій меті мандатів, вони мають потенціал отримати широку підтримку в Європі. Вони знайдуть позитивний відгук в найближчих друзів України в Центральній та Північній Європі як потужний сигнал солідарності і водночас допоможуть Франції та іншим країнам – членам ЄС додатково реалізувати свої амбіції з поглиблення стратегічної автономії Союзу. На додачу, посилення безпеки, яке сприятиме економічному відродженню України, вигідне для ЄС: швидша відбудова і масштабніші приватні інвестиції в довгостроковій перспективі допоможуть зменшити залежність України від допомоги з ЄС і стимулюватимуть українських біженців повертатися додому.

Росія і повоєнний устрій

Від скептиків можна почути, що жодні безпекові домовленості з Україною не спрацюють, якщо до них не залучити Росію. Теоретично Москва може кинути виклик будь-якій безпечній конфігурації: вона зберігає спроможність вдарити по цілям в Україні або розпочати наступальні військові дії в будь-який момент. Але якраз тут і спрацьовує стратегія стримування через відмову, запропонована у цій статті: взявши на себе недвозначні та довгострокові політичні та правові зобов'язання з тренування української армії і забезпечення її необхідним спорядженням, партнери України можуть підвищити кошт агресії до такого рівня, що Росія втратить впевненість у своїй здатності досягти своїх цілей стосовно України військовою силою.

Безпекові відносини України зі Сполученими Штатами та Європою не можуть бути предметом переговорів з Москвою. Але існування довгострокової конфігурації безпекових домовленостей не виключає в подальшому кроків, спрямованих на зміцнення довіри. Наприклад, перед вторгненням 2022 року Сполучені Штати разом із союзниками пропонували Росії, що візьмуть на себе зобов'язання не розміщати в Україні наземні наступальні ракетні системи і бойові підрозділи постійного базування⁹⁷. Москва відкинула ці пропозиції як недостатні і все одно розпочала вторгнення. Але це не означає, що від цих ідей слід відмовитися.

Колись російські лідери, можливо, будуть готові обговорювати європейську безпеку у менш конфронтаційному стилі. Коли це станеться, пропозиції щодо заходів зміцнення довіри слід розробляти спільно Сполученим Штатам, Європі та Україні, щоб упевнитися, що вони не підважують безпеку останньої. У далекому майбутньому Росія може навіть вирішити заново вступити у переговори про контроль за озброєннями. Політична конфігурація та консультативні механізми, запропоновані у цій статті, допоможуть Україні та Заходу координувати свої позиції та взаємодіяти з Москвою з позиції єдності та сили. Ба більше, оскільки пропонована тут конфігурація виходить за межі звичного погляду, в якому є жорсткий вибір лише між членством у НАТО і відсутністю такого членства, вона має потенціал розширити коло варіантів, доступних для інших країн, які бажають підсилити свою безпекову ситуацію, але з якихось причин не можуть або не хочуть укласти формальний оборонний договір зі Сполученими Штатами⁹⁸.

Висновки

Накреслений в цій статті план безпекової конфігурації можна розглядати як будівельне рихтування. Рамкова домовленість, підписана Україною та її партнерами, була б несучою опорною плитою — в ній фіксувалися б принципи, на яких будуватиметься решта конфігурації. Двосторонні МпП та інші індивідуальні для кожної країни зобов'язання щодо співпраці у навчанні військ, постачанні спорядження та оборонно-промислового виробництві — це вертикальні труби, що тримають конструкцію прямовисно. Вжиті кожною країною-підписантом заходи з законодавчої кодифікації цих зобов'язань — це горизонтальні труби, що стабілізують рихтування. А щоденне управління цією конфігурацією: планування, навчання, консультації, обмін інформацією і спільна оцінка загроз — це містки, які дозволяють користуватися всією конструкцією для тої мети, для якої її було створено. Європейська

інтеграція має зміцнити відповідні зобов'язання, зробивши з них капітальнішу будову, навіть якщо шлях України до членства в ЄС буде ще довгим. В кінцевому рахунку ця безпекова конфігурація, як, власне, і будівельне рихтування, буде тимчасовою конструкцією. Її можна прибрати одразу, щойно вона перестане бути потрібною — тобто щойно Україна стане членом ЄС, а можливо, і НАТО.

Архітектори такої конфігурації мають бути свідомими уроків, що їх слід вивести з минулих невдалих спроб гарантувати безпеку України. Будапештський меморандум 1994 року є найпершим прикладом моделі, яку повторювати не можна: він був занадто нечіткий, щоб Росія сприймала його серйозно, і покладався на її добру волю, не маючи механізму примусу до його виконання. Але Україна також упустила можливість протягом наступних двох десятиліть розбудувати сучасну армію. Коли російські війська увійшли до Криму в лютому 2014 року після Революції гідності, нове керівництво України постало перед реальністю того, що в країні залишилося лише 5000 боєздатних військових⁹⁹. З того часу, а тим більше з минулого року, Україна стала серйозніше підходити до своєї національної оборони, але вона більше ніколи не повинна занедбувати свою армію, незалежно від того, які зовнішні безпекові гарантії будуть їй надані.

Досвід переговорів з Росією, якого набула Україна в перші дні повномасштабного вторгнення, забарвив її підхід до майбутніх безпекових домовленостей. У березні 2022 року Київ запропонував оголосити військовий нейтралітет в обмін на відведення російських військ і гарантії безпеки від п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН¹⁰⁰. Це була серйозна спроба переговорів, що адресувалася безпосередньо до того, що, як стверджував Путін, було одним з основних цілей початку ним війни, — відмови України від членства в НАТО. Але надмірні вимоги Путіна виявилися неприйнятними для України¹⁰¹, тим більше після того як на поверхню впливли факти масових звірств, вчинених російською армією в передмістях Києва. У світлі імперіалістичної риторики Путіна та його швидких дій з анексування великої частини української території восени минулого року¹⁰², Україна тепер відкидає ідеї нейтральності та безпекових конструкцій за участю Росії.

ЄС не повинен повторювати помилку, вчинену НАТО, — тобто давати Україні надію майбутнього членства без конкретного плану та часових рамок набуття такого членства. На саміті в Бухаресті 2008 року члени альянсу пообіцяли, що Україна і Грузія, які хотіли отримати формальний План дій щодо членства, з часом приєднаються до НАТО. Це була компромісна ситуація, яка враховувала той факт, що серед союзників — а також серед українців — не було єдності щодо цього питання. З 2014 року на питання українських посадовців щодо статусу бухарестської декларації представники альянсу відповідали дуже обтічно¹⁰³. ЄС повинен піти іншим шляхом — тобто підтвердити кандидатський статус України справжнім рухом до прийняття її до Союзу.

Світовий порядок, який склався після закінчення Холодної війни, припинив існувати, однак ми також не маємо певності щодо того, що очікує нас в майбутньому. Однак одне є зрозумілим: незалежно від того, як закінчиться війна, Україна на багато десятиліть займе центральне місце в європейській безпеці. Не можна чекати кінця війни, щоб аж тоді розпочинати пошук розв'язку. Київ та його партнери можуть багато що зробити вже зараз, щоб зафіксувати загальні параметри майбутньої безпекової конфігурації, яка покриє період до того часу, коли Україна отримає формальні гарантії безпеки як частину інтеграції в західні

інституції. Поки українці продовжують боротися за свою свободу, не менш терміновим завданням є братися за довгострокове планування.

Про автора

Ерик Чарамелла (Eric Ciaramella) є старшим науковим співробітником програми російських та євразійських студій Фонду Карнегі за міжнародний мир, де він займається питаннями України та Росії. До цього він працював на різноманітних посадах, що стосувалися формування політики та аналітичної роботи, в державних органах Сполучених Штатів Америки. Зокрема, він був в. о. старшого директора з питань Європи та Росії у Раді національної безпеки і заступником директора відділу Росії та Євразії у Національній раді розвідки.

Подяки

Автор хотів би подякувати Філіс Беррі, Софії Беш, Крису Борту, Ерику Гріну, Метту Дассу, Шону Ериксену, Дженніфер Кавана, Чарлзу Капчану, Айзеку Кардону, Павлу Клімкіну, Джону Мессикоту, Аарону Дейvidу Миллеру, Ендрю Миллеру, Джеффу Райту, Юджину Румеру, Гевину Уайлду, Ендрю Уайсу, Стівену Уертхайму, Катерині Шинкарук і Піту Шредеру за ті цінні коментарі, що їх вони подали до чорнової версії цієї статті. Висновки, викладені у статті, засновані на багатьох розмовах з українськими, європейськими та американськими посадовцями та експертами з недержавних організацій. За всі погляди, висловлені тут, відповідальність несе виключно автор.

© 2023 Фонд Карнегі за міжнародний мир. Всі права застережено.

Фонд Карнегі як інституція не займає позицій з питань державної політики; погляди, висловлені в цій публікації, належать автору(-ам) і не обов'язково відбивають погляди Фонду Карнегі, його працівників або членів його наглядової ради.

Фонд Карнегі за міжнародний мир

Фонд Карнегі за міжнародний мир є унікальною глобальною мережею центрів політичних досліджень. Наша місія, що скеровує нашу роботу вже понад століття, полягає у сприянні досягненню миру через аналіз і розробку свіжих політичних ідей і пряму взаємодію та співпрацю з людьми, що приймають рішення, у державних органах, світі бізнесу та громадянському суспільстві. Працюючи пліч-о-пліч один з одним, наші центри привносять неоціненну вигоду у вигляді розмаїття поглядів з багатьох країн у двосторонні, регіональні та глобальні питання.

Програма російських і євразійських студій

Від часу закінчення Холодної війни Фонд Карнегі за міжнародний мир займає провідну позицію у галузі створення аналітики, базованої на фактах реального світу, і формулювання практичних рекомендацій щодо окреслення політичного курсу з особливим фокусом на суспільно-політичних процесах, міжнародних відносинах, контролі за озброєнням і нерозповсюдженні ядерної зброї, а також економічних і соціальних питань.

- 1 Див., напр.: *Mazarr, Michael*. Understanding Deterrence. // RAND Corporation. — 2018. — URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE295/RAND_PE295.pdf (дата звернення: 2023–06–12). Мазарр визначає стратегії, спрямовані на «стримування через відмову», як такі, що «стримують когось від вчинення певної дії за рахунок того, що унеможливають її або значно знижують імовірність її успішності, тим позбавляючи потенційного агресора впевненості у тому, що він досягне своїх цілей». Стратегії відмови протиставляються стратегіям «стримування через покарання», які передбачають погрозу серйознішою карою у випадку, якщо напад буде вчинено. Мазарр зазначає, що стратегії відмови, як правило, надійніші за стратегії покарання, оскільки потенційні агресори можуть не сприйняти погрозу майбутніми карами серйозно. Для Сполучених Штатів і Європи таке стримування, відповідно до моделі, описаної в цій публікації, є «розширеним», а не «прямим», оскільки вони намагатимуться стримати російську агресію шляхом озброювання України, а не через використання власних сил.
- 2 Україна довгий час прагнула отримати безпекові «гарантії», але Сполучені Штати уникали цього терміну, вбачаючи в ньому зобов'язання надсилати американські війська у зону воєнних дій. Термін «запевнення», своєю чергою, викликає у пам'яті Будапештський меморандум 1994 року, який не зміг запобігти російській агресії. У цьому документі Сполучені Штати, Росія та Велика Британія (Китай і Франція підписали з Україною окремі домовленості) надавали переважно «негативні» запевнення (тобто запевняли, що не будуть нападати на Україну або примушувати її до чогось) в обмін на її готовність відмовитися від величезної кількості ядерних озброєнь, що залишилися на її території після розпаду Радянського Союзу. Єдиним «позитивним» запевненням була обіцянка домагатися дій з боку Ради Безпеки ООН у випадку, якщо Україна зазнає нападу. Станом на тоді перемовники розуміли, що описані в документі запевнення мають обмежений характер, хоча в українській та російськомовній версіях тексту було вжито слово «гарантії». *Ukraine, Russian Federation, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America*. Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. // Official website of the United Nations. — 1994–12–05. — URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf> (дата звернення: 2023–06–12). Більше про переговори, які закінчилися підписанням Будапештського меморандуму, див. у: *Pifer, Steven*. The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons. // Foreign Policy at Brookings: Arms Control Series. — 2011–05. — URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/05_trilateral_process_pifer.pdf (дата звернення: 2023–06–12). Див. тж.: *Soldatenko, Mykhailo*. Constructive Ambiguity of the Budapest Memorandum at 28: Making Sense of the Controversial Agreement. // Lawfare. — 2023–02–07. — URL: <https://www.lawfareblog.com/constructive-ambiguity-budapest-memorandum-28-making-sense-controversial-agreement> (дата звернення: 2023–06–12).
- 3 *Mason, Jeff*. Biden Says Putting U.S. Troops on Ground in Ukraine Is 'Not on the Table'. // Reuters. — 2021–12–08. — URL: <https://www.reuters.com/world/us/biden-says-putting-us-troops-ground-ukraine-is-not-table-2021-12-08/> (дата звернення: 2023–06–12).
- 4 *Kofman, Michael; Lee, Rob*. Beyond Ukraine's Offensive. // Foreign Affairs. — 2023–05–10. — URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/russia-war-beyond-ukraines-offensive> (дата звернення: 2023–06–12). *Arabia, Christina; Bowen, Andrew; Welt, Cory*. U.S. Security Assistance to Ukraine. // Congressional Research Service. — 2023–02–27. — URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/IF12040.pdf> (дата звернення: 2023–06–12)
- 5 *Расмуссен, Андерс Фог; Єрмак, Андрій*. Київський безпековий договір — Міжнародні гарантії безпеки для України: Рекомендації. // Офіційний вебсайт Президента України. — 2022–09–13. — URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/15/93/cf0b512b41823b01f15fa24a1325edf4_1663050954.pdf (дата звернення: 2023–06–12).
- 6 *Biden-Harris Administration*. National Security Strategy. // Official website of the White House. — 2022–10–12. — URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> (дата звернення: 2023–06–12).
- 7 Див., напр.: *G7*. G7 Leaders' Statement. // Official website of the White House. — 2023–02–24. — URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/02/24/g7-leaders-statement-5/> (дата звернення: 2023–06–12).

- 8 *Kinnard, Meg.* Divide on Ukraine Support Emerges in Early 2024 GOP Field. // Associated Press. — 2023–03–14. — URL: <https://apnews.com/article/ukraine-republican-president-2024-tucker-carlson-446e5c4aab7fd1f077f3ce453144d24a> (дата звернення: 2023–06–12).
- 9 *G7. G7 Leaders' Statement.* Див. тж.: *Ward, Alexander; McLeary, Paul; Berg, Matt.* What Jake Sullivan privately Said About the War. // Politico. — 2023–02–24. — URL: <https://www.politico.com/newsletters/national-security-daily/2023/02/24/what-jake-sullivan-privately-said-about-the-war-00084290> (дата звернення: 2023–06–12). *Pancevski, Bojan; Norman, Laurence.* NATO's Biggest European Members Float Defense Pact With Ukraine. // Wall Street Journal. — 2023–02–24. — URL: <https://www.wsj.com/articles/natos-biggest-european-members-float-defense-pact-with-ukraine-38966950> (дата звернення: 2023–06–12). *Donaldson, Kitty.* Sunak Says NATO Should Make Ukraine Security Pledge by July. // Bloomberg. — 2023–02–18. — URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-02-18/sunak-nato-ukraine-security-guarantee-should-be-agreed-by-july> (дата звернення: 2023–06–12). *Agence France-Presse.* Western allies discussing 'security guarantees' with Kyiv: Scholz. // France 24. — 2023–03–02. — URL: <https://www.france24.com/en/live-news/20230302-western-allies-discussing-security-guarantees-with-kyiv-scholz> (дата звернення: 2023–06–12).
- 10 *Б/а.* An interview with Volodymyr Zelensky, president of Ukraine. // Economist. — 2022–12–15. — URL: <https://www.economist.com/zelensky-transcript> (дата звернення: 2023–06–12). *Zelensky, Volodymyr.* Speech by the President of Ukraine at the General Debate of the 77th session of the UN General Assembly. // Офіційний вебсайт Президента України. — 2022–09–22. — URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-zagalnih-debatah-77-yi-sesiyi-77905> (дата звернення: 2023–06–12).
- 11 *Bayer, Lili.* Confusion Reigns When West Talks Postwar Safety for Ukraine. // Politico. — 2023–02–23. — URL: <https://www.politico.eu/article/confusion-west-postwar-safety-ukraine-defense-nato/> (дата звернення: 2023–06–12).
- 12 *Agence France-Presse.* Western allies discussing 'security guarantees' with Kyiv: Scholz. *Blinken, Antony J.* Remarks at a Press Availability. // Official website of the U. S. Department of State. — 2023–04–05. — URL: <https://www.state.gov/secretary-antony-j-blinken-at-a-press-availability-32/> (дата звернення: 2023–06–12).
- 13 Secretary of Defense Lloyd J. Austin III and Army Gen. Mark A. Milley, Chairman, Joint Chiefs of Staff, Hold a Press Conference Following the Ukraine Defense Contact Group, Brussels, Belgium. // Official website of the U. S. Department of Defense. — 2023–02–14. — URL: <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/3298235/secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-and-army-gen-mark-a-milley-chairman-joi/> (дата звернення: 2023–06–12). Senior Defense Official Holds a Background Briefing on Ukraine. // Official website of the U. S. Department of Defense. — 2023–04–04. — URL: <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/3351824/senior-defense-official-holds-a-background-briefing-on-ukraine/> (дата звернення: 2023–06–12). *Abutaleb, Yasmeen; Hudson, John.* U.S. Warns Ukraine It Faces a Pivotal Moment in War. // Washington Post. — 2023–02–13. — URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2023/02/13/us-ukraine-war-critical-moment/> (дата звернення: 2023–06–12).
- 14 *Adu, Aletha.* War Will End at Negotiating Table With Ukraine in 'Best Place,' Sunak Says. // Guardian. — 2023–03–10. — URL: <https://www.theguardian.com/politics/2023/mar/10/ukraine-war-negotiating-table-zelenskiy-sunak-macron-paris-summit> (дата звернення: 2023–06–12). *Irish, John.* Time for More Ukraine Support, Not Russia Dialogue, Macron Says. // Reuters. — 2023–02–17. — URL: <https://www.reuters.com/world/europe/time-more-ukraine-support-not-russia-dialogue-macron-says-2023-02-17/> (дата звернення: 2023–06–12). *Степаненко, Зоряна; Столтенберг, Єнс.* «Хотіли би бачити Україну, яка здатна відкинути солдатів Путіна». Ексклюзив із генсекретарем НАТО. // Радіо Свобода. — 2023–04–04. — URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-nato-stoltenberg-kontrnastup/32348361.html> (дата звернення: 2023–06–12).
- 15 Аналіз і висновки в цій частині розділу базуються на розмовах автора з більше ніж десятьма американськими, європейськими і українськими посадовцями між людом і травнем 2023 року.
- 16 *Kofman, Michael; Lee, Rob.* Beyond Ukraine's Offensive.
- 17 Часто проводять історичні паралелі з Західною Німеччиною та Південною Кореєю: обидві ці країни

прийняли де-факто територіальний поділ, коли отримали гарантії безпеки від Сполучених Штатів. Зокрема, Західна Німеччина на Лондонській конференції дев'яти держав 1954 року взяла на себе зобов'язання ніколи не вдаватися до сили для відновлення єдності Німеччини як умову свого членства у НАТО — і вступила до альянсу наступного року. Див. підсумковий документ Лондонської конференції, підписаний 3 жовтня 1954 р., за URL: <https://www.nato.int/archives/1st5years/appendices/1b.htm> (дата звернення: 2023-06-12).

- 18 Посадовці, які дотримуються цього погляду, також непокояться, що Росія збереже задушувальний вплив на українську економіку, якщо її війська не вигнати з південної України, подалі від морських експортних шляхів і територій, що є промисловим і аграрним серцем України. Відповідно, вони хочуть відкласти обговорення довгострокових розв'язків доти, доки Київ не матиме «кращої мапи», від якої можна буде відштовхуватися.
- 19 *Brennan, David*. Only NATO or Nukes Can Save Ukraine From Russia: Estonia Foreign Minister. // *Newsweek*. — 2023-03-02. — URL: <https://www.newsweek.com/only-nato-nukes-can-save-ukraine-russia-urmas-reinsalu-1785023> (дата звернення: 2023-06-12).
- 20 Україна може наразі похвалитися однією з найбоєздатніших армій в Європі і безсумнівно була б важливим підсиленням для НАТО. До того ж сам Путін довів стримувальну силу НАТО тим, що уникає ударів по території членів організації попри постійні погрози це зробити. Більшість українців також твердо підтримують вступ до альянсу і скептично ставляться до інших безпекових домовленостей. Детальний аналіз деяких аргументів на користь прийняття України до НАТО див. у: *Kuleba, Dmytro*. Why NATO Must Admit Ukraine. // *Foreign Affairs*. — 2023-04-25. — URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/why-nato-must-admit-ukraine> (дата звернення: 2023-06-12).
Fried, Daniel. To Secure Peace in Europe, Bring Ukraine into NATO. // *Just Security*/ — 2023-03-13. — URL: <https://www.justsecurity.org/85423/to-secure-peace-in-europe-bring-ukraine-into-nato/> (дата звернення: 2023-06-12).
Radchenko, Sergey. It's Time to Talk About NATO Membership for Ukraine. // *Spectator*. — 2023-02-04. — URL: <https://www.spectator.co.uk/article/its-time-for-nato-to-admit-ukraine/> (дата звернення: 2023-06-12).
Б/а. IRI Ukraine Poll Shows Strong Confidence in President Zelensky, a Surge in Support for NATO Membership, Russia Should Pay for Reconstruction. // *International Republican Institute*. — 2023-03-22. — URL: <https://www.iri.org/news/iri-ukraine-poll-shows-strong-confidence-in-president-zelensky-a-surge-in-support-for-nato-membership-russia-should-pay-for-reconstruction/> (дата звернення: 2023-06-12).
- 21 *Foy, Henry; Schwartz, Felicia*. US Opposes Offering Ukraine a Road Map to NATO Membership. // *Financial Times*. — 2023-04-06. — URL: <https://www.ft.com/content/c37ed22d-e0e4-4b03-972e-c56af8a36d2e> (дата звернення: 2023-06-15).
Bayer, Lili. NATO Treads Fine Line on Ukraine Membership. // *Politico*. — 2023-04-04. — <https://www.politico.eu/article/ukraine-nato-membership-dmytro-kuleba-jens-stoltenberg-russia-war-military-assistance/> (дата звернення: 2023-06-15).
- 22 *Stoltenberg, Jens*. Statement by NATO Secretary General Jens Stoltenberg with the Prime Minister of Finland, Sanna Marin. // Official website of NATO. — 2023-02-28. — URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_212274.htm (дата звернення: 2023-06-15).
- 23 У квітні 2023 року генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг оголосив, що альянс працює над «розрахованою на багато років ініціативою підтримки України», яка допоможе країні перейти до військової техніки та доктрини за стандартами НАТО. Посадовцям НАТО слід поставити амбітні цілі для цієї ініціативи, можливо, взявши за взірєць Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, яка створила довгострокову платформу, що дала можливість Києву втілювати ключові економічні та законодавчі реформи в обмін на кращий доступ до ринків ЄС. Цю ініціативу можна також поєднати з рішенням підвищити статус Комісії НАТО-Україна, створивши Раду НАТО-Україна, що глибше залучить Київ до консультацій в рамках альянсу. Див.: *Stoltenberg, Jens*. Speech at the International Summit of Cities and Regions in Kyiv, Ukraine. // Official website of NATO. — 2023-04-20. — URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_214041.htm (дата звернення: 2023-06-15).
- 24 *Charap, Samuel; Priebe, Miranda*. Avoiding a Long War: U.S. Policy and the Trajectory of the Russia-Ukraine Conflict. // RAND Corporation. — 2023. — DOI: 10.7249/PEA2510-1. — URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA2510-1.html> (дата звернення: 2023-06-15).

- 25 Див., напр.: *Fata, Daniel; Staguhn, Janina*. Thinking Through Security and Coordination Aspects Needed for Ukraine's Reconstruction. // Commentary. (Center for Strategic & International Studies.) — 2022–09–15. — URL: <https://www.csis.org/analysis/thinking-through-security-and-coordination-aspects-needed-ukraines-reconstruction> (дата звернення: 2023–06–15).
- 26 *Lazaroff, Tovah*. Zelensky: Ukraine Will Be Like Israel, Not Demilitarized Like Switzerland After War. // Jerusalem Post. — 2022–04–05. — URL: <https://www.jpost.com/international/article-703335> (дата звернення: 2023–06–15). *Balforth, Tom; Hunder, Max*. War Spurs Ukraine to Ramp Up Defense Industry, Including 'Army of Drones'. // Reuters. — 2022–11–11. — URL: <https://www.reuters.com/world/europe/war-spurs-ukraine-ramp-up-defence-industry-including-army-drones-2022-11-11/> (дата звернення: 2023–06–15).
- 27 *Mackinnon, Amy; Gramer, Robbie*. Ukraine Wants to Be NATO's Friend—With Benefits. // Foreign Policy. — 2022–10–10. — URL: <https://foreignpolicy.com/2022/10/10/ukraine-nato-accession-kyiv-security-compact-rasmussen/> (дата звернення: 2023–06–15).
- 28 *Расмуссен, Андерс Фог; Ермак, Андрій*. Київський безпековий договір.
- 29 У першій половині 1990-х років Україна шукала можливості домовитися про юридично зобов'язувальні безпекові гарантії в обмін на свою відмову від ядерної зброї, що залишилася на її території після розпаду СРСР. Тогочасний огляд спроб України досягти безпекових домовленостей з Заходом див. у: *Solchanyk, Roman*. Russia, Ukraine, and the Imperial Legacy. // Post-Soviet Affairs. — 1993. — 9 (4): 337–365. — DOI: 10.1080/1060586X.1993.10641374. — URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1060586X.1993.10641374>. Грунтовне дослідження процесу ядерного роззброєння України див. у: *Budjeryn, Mariana*. Inheriting the Bomb: The Collapse of the USSR and the Nuclear Disarmament of Ukraine. — Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2022.
- 30 Вибрати, які саме країни запросити до переговорів щодо рамкового тексту, буде нелегко, але важливо також не мати занадто широкої коаліції, яка спродукує «найменший спільний знаменник» зобов'язань. Основна група підписантів має включати як мінімум Францію, Німеччину, Польщу, Велику Британію і Сполучені Штати, які разом надали Україні найбільшу кількість військової допомоги. Туреччину також слід запросити до цих розмов; хоча її підтримка України була більш двозначною, вона потенційно може відіграти значну роль у забезпеченні безпеки Чорного моря і підтримці української оборонної промисловості. Інші країни можуть приєднатися до рамкового документу після того, як його текст буде фіналізовано. Важливий момент: переговори щодо цього тексту і він сам мають залишатися за межами контексту НАТО і ЄС, щоб він не пав жертвою громіздкого процесу прийняття рішень в рамках цих інституцій або можливості того, що одна-єдина країна його заветує.
- 31 Наприклад, Північноатлантичний договір 1949 року, в якому заледве більше однієї тисячі слів, є засадничим документом, навколо якого обертається уся діяльність альянсу. Стаття 5 вважається золотим стандартом для військових договорів, але її стисле формулювання лише зобов'язує кожну країну-члена у відповідь на агресію проти іншої країни-члена «вжити [...] такі дії, які вона вважатиме необхідними, включаючи застосування збройної сили». Текст договору не дає чіткої інструкції для того, як операціоналізувати альянс. Натомість союзники беруть на себе конкретні зобов'язання один перед одним: через регулярні консультації та багатосторонні політичні документи на кшталт комюніке за результатами зустрічей міністрів чи самітів; через двосторонні міжурядові угоди про тренування, проведення навчань, продаж зброї, військову освіту, співпрацю по лінії оборонно-промислових комплексів, обмін розвідувальними даними, статус збройних сил і т. д.; і в багатьох випадках через впровадження у своє внутрішнє законодавство норм, що регулюють різні аспекти діяльності альянсу.
- 32 Україні вже вдалося досягти певного прогресу у переконуванні партнерів сигналізувати свою підтримку чітко і у письмовому вигляді, приблизно в дусі пропозицій, що містяться у КБД. Під час свого туру європейськими столицями у травні 2023 року Зеленський підписав зі своїми колегами з Бельгії, Нідерландів, Франції, Німеччини та Італії низку спільних заяв, в яких вони зобов'язувалися продовжувати довгострокову військову підтримку України як поодинці, так і через багатосторонні формати. Тексти цих заяв могли б лягти в основу такого спільного стратегічного документу, що його має на увазі Київ.
- 33 *Sharp, Jeremy*. U.S. Foreign Aid to Israel. // Congressional Research Service. — RL33222. — 2023–03–01. —

URL: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL33222.pdf> (дата звернення: 2023–06–15).

- 34 ЯВП визначена у Законі про контроль за експортом озброєнь (Arms Export Control Act, 22 USC § 2776(h) (3)) як «спроможність чинити опір і завдати поразки будь-якій серйозній конвенційній військовій загрози від будь-якої окремої держави, або можливої коаліції держав, або суб'єктів–недержав, при цьому зазнавши мінімальної шкоди і втрат завдяки використанню кращих військових засобів, наявних у достатній кількості, зокрема зброї, систем управління і контролю, комунікаційних засобів, розвідувальних, спостережувальних і рекогносцирувальних спроможностей, які за своїми технічними характеристиками переважають спроможності відповідної окремої країни, коаліції країн або суб'єктів–недержав».
- 35 Наприклад, щоб створити якісний баланс у повітрі — сфері, де Росія має явну перевагу, — Україні не обов'язково утримувати великі та витратні повітряні сили. Натомість партнери Києва можуть забезпечити його спроможність захистити своє небо через потужну ешелоновану та інтегровану наземну ППО, скромного розміру повітряні сили четвертого покоління, а також спроможності, які дозволяють тримати під ризиком удару стратегічні військові цілі всередині Росії, як-от БПЛА дальнього радіусу дії. («Урівнювання» стосується порівняної спроможності, тоді як «компенсування» є іншою спроможністю, яка може мати схожий стратегічний ефект.)
- 36 Taiwan Relations Act. — URL: <https://china.usc.edu/taiwan-relations-act-1979> (дата звернення: 2023–06–15).
- 37 *Kan, Shirley A.; Morrison, Wayne M.* U.S.–Taiwan Relationship: Overview of Policy Issues. // Congressional Research Service. — 2013–12–11. — URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/R41952.pdf> (дата звернення: 2023–06–15). *Hickey, Dennis Van Vranken.* The Taiwan Relations Act: A Mid-Life Crisis at 35? // Policy Brief Series. — Wilson Center, 2014. — URL: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/TRAPolicyBrief.Hickey.pdf> (дата звернення: 2023–06–15). *Wang, Vincent Wei-Cheng.* The Taiwan Relations Act at 40: New Dynamics of an Enduring Framework. // E-Notes. (Foreign Policy Research Institute.). — 2019–04–08. — URL: <https://www.fpri.org/article/2019/04/the-taiwan-relations-act-at-40-new-dynamics-of-an-enduring-framework/> (дата звернення: 2023–06–15).
- 38 Розробка кошторисних моделей є складним завданням навіть тоді, коли планувальники мають чітке уявлення про те, як виглядатимуть майбутні сили. У випадку України непевність щодо майбутнього робить це завдання ще складнішим. Можна виділити три окремі фази у тому, як виглядатимуть витрати на майбутні українські сили. По-перше, поки тривають бойові дії високої інтенсивності, довгострокове переозброєння треба буде збалансовувати з гострими поточними потребами на полі бою; для цього доведеться йти на компроміси, які, ймовірно, виллються у збільшення витрат. По-друге, під час перемир'я або припинення вогню Україна та її партнери зможуть зосередитися на відновленні військових потужностей, модернізації систем і поповненні запасів. Нарешті, коли збройні сили України будуть повністю модернізовані та споряджені, витрати на підтримку їх функціонування стабілізуються на певному рівні. Щоб скласти собі уявлення порядку майбутніх витрат, можна взяти поточний рівень витрат як стелю. Оборонні витрати України 2022 року сягнули 44 млрд доларів, до чого партнери додали ще приблизно 70 млрд доларів (станом на лютий 2023 року) у вигляді військової та безпекової допомоги, хоча не вся ця допомога стосувалася нагальних потреб. Нести такі витрати протягом довгого періоду для партнерів України нереально: за одне десятиліття набіжить майже трильйон доларів. З іншого боку, можна взяти за приклад Польщу, яка має подібні до українських кількості населення та середовище загроз, щоб приблизно оцінити, скільки може коштувати утримання сучасних, добре підготовлених українських збройних сил у мирний час. Проміжна фаза відновлення військових потужностей буде завданням не на один рік, і витрати на це опиняться десь посередині між утриманням армії у мирний час і тими масштабними витратами, що уможливлюють українську боротьбу наразі. Більше про витрати воєнного часу, понесені Україною та її партнерами, див.: *Stockholm International Peace Research Institute.* World military expenditure reaches new record high as European spending surges. // SIPRI for the media. — 2023–04–24. — URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges> (дата звернення: 2023–06–15). *Trebesch, C.; Antezza, A.; Bushnell, K., et al.* Ukraine Support Tracker: A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine (updated February 24, 2023). // Kiel Institute for the

World Economy. — 2023–02–24. — URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (дата звернення: 2023–06–15).

- 39 Законодавчо закріплений комплекс безпекових зобов'язань, включно з тими, що супроводжують членство в ЄС (див. один з подальших підрозділів), ймовірно, певною мірою знизить рівень деяких військових потреб України, тому що згадані зобов'язання самі по собі матимуть стримувальний ефект. Все ж, за будь-якого сценарію Україні слід виходити з того, що вона повинна бути у змозі захистити себе сама.
- 40 *Sharp, Jeremy*. U.S. Foreign Aid to Israel.
- 41 Memorandum of Understanding. // Official website of the U. S. Department of Defense. — 2016–09–14. — URL: <https://2009–2017.state.gov/documents/organization/265160.pdf> (дата звернення: 2023–06–15). Угода 1999 року була першою такого роду, в якій було вказано конкретні рівні фінансування на визначений період. У ранішому американсько-ізраїльському меморандумі, підписаному 1975 року, через два роки після Війни Судного дня та одночасно з проміжною ізраїльсько-єгипетською угодою про статус Синайського півострова, Сполучені Штати зобов'язувалися «на постійній та довгостроковій основі» надавати Ізраїлю військову допомогу, зокрема «сучасне та високотехнологічне озброєння». Вашингтон також обіцяв «розглядати з особливою серйозністю загрози для безпеки чи суверенітету Ізраїлю з боку світових держав» і погоджувався розробити «план дій щодо операції постачання військового матеріалу Ізраїлю для реалізації у випадку надзвичайної ситуації». Деякі елементи цього меморандуму можуть бути доречні і для випадку України. Див.: Israel-United States Memorandum of Understanding - 1975. // Jewish Virtual Library. — URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/israel-united-states-memorandum-of-understanding-1975> (дата звернення: 2023–06–15).
- 42 Хоча у МпП 2016 року не згадано ЯВП, цей принцип згадувався у прес-релізі Білого дому, випущеному з нагоди підписання документа, а також у двопартійній резолюції Палати представників на його підтримку. Див.: Memorandum of Understanding Reached with Israel. // Office of the Press Secretary, the White House. — 2016–09–14. — URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/09/14/fact-sheet-memorandum-understanding-reached-israel> (дата звернення: 2023–06–15). *114th Congress (2015–2016)*. H.Res.729 - Expressing support for the expeditious consideration and finalization of a new, robust, and long-term Memorandum of Understanding on military assistance to Israel between the United States Government and the Government of Israel. — 2016–09–13. — URL: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-resolution/729/text> (дата звернення: 2023–06–15).
- 43 Залишається непевним, яку частину довгострокових потреб функціонування своїх збройних сил Україна буде в змозі фінансувати сама, — це залежатиме від швидкості та масштабів економічного відновлення та відбудови. Поточний надзвичайний рівень оборонних витрат — 44 млрд доларів у 2022 році, що склало 34% ВВП, — без сумніву, знизиться. Державне керівництво зіткнеться з вимогами витратити більше на відбудову та соціальні потреби, особливо зважаючи на збільшення рівня бідності від початку вторгнення. Водночас переконаність Києва у тому, що повністю покладатися на зовнішніх партнерів більше ніколи не можна, спонукатиме його до подальших внутрішніх інвестицій в оборонний сектор, що має зменшити занепокоєння стосовно потенційного «життя за чужий рахунок». Див.: *Stockholm International Peace Research Institute*. World military expenditure reaches new record high as European spending surges.
- 44 *Б/а*. Bipartisan Veterans Call for Long-Term Security Assistance MOU with Ukraine. // Press Releases. // Official website of Congressman Jared Golden. — 2022–09–19. — URL: <https://golden.house.gov/media/press-releases/bipartisan-veterans-call-for-long-term-security-assistance-mou-with-ukraine> (дата звернення: 2023–06–15).
- 45 *Office of the Prime Minister of Norway*. Broad Political Agreement on Multi-year Support Programme for Ukraine. // Official website of the Government of Norway. — 2023–02–16. — URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/broad-political-agreement-on-multi-year-support-programme-for-ukraine/id2963374/> (дата звернення: 2023–06–15). Норвегія пообіцяла надавати Україні допомоги на 1,5 млрд доларів щорічно протягом п'ятирічного періоду; половина цієї суми у перший рік піде на військові потреби, а надалі співвідношення військової та цивільної допомоги буде заново зважуватися кожного року.

- 46 *Trebesch, C.; Antezza, A.; Bushnell, K., et al.* Ukraine Support Tracker.
- 47 В оцінці розподілу тягаря підтримки України між Сполученими Штатами та європейськими країнами слід враховувати також фінансові та гуманітарні внески, зокрема витрати на допомогу біженцям. Конфігурація домовленостей, про яку тут ідеться, зосереджується на військових та безпекових зобов'язаннях, але пропонувані механізми координації та консультацій можна застосувати і до невійськової допомоги.
- 48 У 2023-му фінансовому році Конгрес в рамках Ініціативи безпекової допомоги Україні удоступнив певний обсяг коштів до кінця 2024-го фінансового року, давши виконавчій владі дворічне вікно, протягом якого вона може ними розпорядитися. Видатки за контрактами закупівель нової техніки іноді мусять бути розподілені на багато років. Корисне пояснення див. у: *Cancian, Mark F.* Aid to Ukraine Explained in Six Charts. // Center for Strategic & International Studies. — 2022–11–18. — URL: <https://www.csis.org/analysis/aid-ukraine-explained-six-charts> (дата звернення: 2023–06–15).
- 49 *Sharp, Jeremy.* U.S. Foreign Aid to Israel.
- 50 МпП з Ізраїлем є унікальним у багатьох аспектах, зокрема в тому, що на початку кожного року Сполучені Штати переказують усю суму призначеного на цей рік фінансування на рахунок, що належить ізраїльському уряду, який відтак може розпоряджатися цими коштами на власний розсуд. У випадку України Сполучені Штати та їхні партнери мають розробити такий МпП, який забезпечить їхню участь у процесі закупівель та можливість здійснення нагляду над ним. Причиною цього є не лише неоднозначна історія спроможності Києва забезпечити прозорість в оборонному секторі — їм також треба буде впевнитися, що Україна витрачає надані кошти з розумом, а не на дорогі спроможності, що не мають особливої практичної цінності.
- 51 Раніше Сполучені Штати дозволяли також Єгипту використовувати механізм кеш-флоу-фінансування для великих закупівель. Адміністрація Обами зупинила дію цього механізму для Каїра, оскільки накопичилися підозри, що Каїр ним зловжив, набравши мільярдних боргів. Див., напр.: *Sharp, Jeremy M.* Egypt: Background and U.S. Relations. // Congressional Research Service. — 2023–05–02. — URL: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL33003.pdf> (дата звернення: 2023–06–19). *Londoño, Ernesto; Yeager, Holly.* In debate over military aid to Egypt, contractual issues loom large for U.S. // Washington Post. — 2013–07–25. — URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/in-debate-over-military-aid-to-egypt-contractual-issues-loom-large-for-us/2013/07/25/9d0834c0-f4a5-11e2-aa2e-4088616498b4_story.html (дата звернення: 2023–06–19).
- 52 *Vergun, David.* Defense Officials: U.S. Ensures Accountability of Systems Supplied to Ukraine. // Department of Defense News. — 2023–02–28. — URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3313904/defense-officials-us-ensures-accountability-of-systems-supplied-to-ukraine/> (дата звернення: 2023–06–19).
- 53 Натепер Сполучені Штати надіслали Україні військової техніки на більше ніж 20 млрд доларів, використовуючи Presidential Drawdown Authority — законодавчий механізм, який дозволяє президенту в надзвичайних ситуаціях використовувати наявні армійські запаси. Інші механізми фінансування, зокрема FMF (Foreign Military Financing) та Ініціатива безпекової допомоги Україні (Ukraine Security Assistance Initiative), передбачають розміщення замовлень на майбутнє виробництво техніки американськими виробниками, а також компенсацію третім країнам за допомогу, яку вони надсилають до України.
- 54 *Jones, Seth G.* Empty Bins in a Wartime Environment: The Challenge to the U.S. Defense Industrial Base. // Center for Strategic & International Studies. — 2023–01–23. — URL: <https://www.csis.org/analysis/empty-bins-wartime-environment-challenge-us-defense-industrial-base> (дата звернення: 2023–06–19).
- 55 *Bergmann, Max; Besch, Sophia.* Why European Defense Still Depends on America. // Foreign Affairs. — 2023–03–07. — URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/why-european-defense-still-depends-america> (дата звернення: 2023–06–19).
- 56 *Besch, Sophia.* EU Defense and the War in Ukraine. // Carnegie Endowment for International Peace. — 2022–12–21. — URL: <https://carnegieendowment.org/2022/12/21/eu-defense-and-war-in-ukraine-pub-88680> (дата звернення: 2023–06–19).

- 57 *Б/а*. Conclusions adopted by the European Council at the meeting on March 23, 2023. // Official website of the European Council. — 2023–03–23. — URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-4-2023-INIT/en/pdf> (дата звернення: 2023–06–19).
- 58 Деякі країни–члени на чолі з Францією наполягали, що нові контракти на виробництво мають піти лише фірмам в ЄС та Норвегії. Інші, на чолі з Польщею, заявили, що необхідно мати можливість здійснювати закупівлі з третіх країн, тому що промисловість ЄС не зможе задовольнити попит на боєприпаси достатньо швидко. Зрештою країни–члени вирішили, що нові закупівельні контракти можуть укладатися лише з фірмами, що базуються (і мають виробничі лінії) в ЄС або Норвегії, але ланцюги постачання можуть іти до третіх країн. Див.: *Б/а*. EU joint procurement of ammunition and missiles for Ukraine: Council agrees €1 billion support under the European Peace Facility. // Official website of the European Council. — 2023–05–05. — URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/05/05/eu-joint-procurement-of-ammunition-and-missiles-for-ukraine-council-agrees-1-billion-support-under-the-european-peace-facility/> (дата звернення: 2023–06–19). Більш детальний опис викликів, з якими зіткнулася справа спільних закупівель, див. у: *Taylor, Paul*. Ammo for Ukraine? EU Might Not Be Up to the Task. // Politico. — 2023–03–23. — URL: <https://www.politico.eu/article/russia-war-vladimir-putin-volodymyr-zelensky-ammo-for-ukraine-eu-might-not-be-up-to-the-task/> (дата звернення: 2023–06–19). Див. тж.: *Varigazzi, Jacopo*. France and Poland Spar as EU Plan to Buy Ukraine Ammo Idles in Legal Limbo. // Politico. — 2023–04–19. — URL: <https://www.politico.eu/article/france-poland-eu-plan-buy-ukraine-ammunition-war/> (дата звернення: 2023–06–19).
- 59 *Jordans, Frank*. German Arms Industry Seeks Clarity on Ukraine Weapons Orders. // Associated Press. — 2023–03–15. — URL: <https://apnews.com/article/germany-ukraine-arms-tanks-ammunition-6cb6f97a2c4530e79e730311d4a7c4b8> (дата звернення: 2023–06–19).
- 60 *Zaluzhnyi, Valeriy; Zabrotskyi, Mykhailo*. Prospects for Running a Military Campaign in 2023: Ukraine’s Perspective. // Kyiv Post. — 2022–09–08. — URL: <https://www.kyivpost.com/post/1369> (дата звернення: 2023–06–19).
- 61 *Б/а*. Маємо знати свою силу, шанувати свій потенціал і всіх, хто його забезпечує – Президент на першому відзначенні Дня працівника оборонно-промислового комплексу України. // Офіційний вебсайт Президента України. — 2023–04–13. — URL: <https://www.president.gov.ua/news/mayemo-znati-svoyu-silu-shanuvati-svij-potencial-i-vsih-hto-82253> (дата звернення: 2023–06–19).
- 62 Див., напр.: *Laffitte, Thomas*. Ukraine’s Defense Industry and the Prospect of a Long War. // Foreign Policy Research Institute. — 2022–09–21. — URL: <https://www.fpri.org/article/2022/09/ukraines-defense-industry-and-the-prospect-of-a-long-war/> (дата звернення: 2023–06–19).
- 63 *Б/а*. PD–2 UAV Manufacturer Opens an Office and Production Facility in Poland. // Мілітарний. — 2022–07–05. — URL: <https://mil.in.ua/en/news/pd-2-uav-manufacturer-opens-an-office-and-production-facility-in-poland/> (дата звернення: 2023–06–19).
- 64 *Ponomarenko, Illia*. Ukraine’s State Defense Conglomerate UkrOboronProm Transformed Into Stock Company. // Kyiv Independent. — 2023–03–29. — URL: <https://kyivindependent.com/ukraines-state-defense-conglomerate-ukroboronprom-transformed-into-stock-company/> (дата звернення: 2023–06–19).
- 65 *Укроборонпром*. Офіційна заява. // Офіційний вебсайт Укроборонпрому. — 2022–12–01. — URL: <https://ukroboronprom.com.ua/news/oficiynazayava> (дата звернення: 2023–06–19).
- 66 *Harmash, Olena*. Ukraine Launches Joint Artillery Shell Production With a NATO Country. // Reuters. — 2023–02–15. — URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-launches-joint-artillery-shell-production-with-nato-country-2023-02-15/>. *Pohorilov, Stanislav*. Ukrainian Defence Industry Sends First Batch of Its Shells to Defenders. // Українська правда. — 2023–03–22. — URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/03/22/7394539/> (дата звернення: 2023–06–19).
- 67 *Synhaievskaya, Daria; Sad, Nataliya*. What is the Current State of Weapon Production in Ukraine? // UkraineWorld. — 2022–12–29. — URL: <https://ukraineworld.org/articles/analysis/weapon-production> (дата звернення: 2023–06–19).
- 68 *Hunder, Max; Balmforth, Tom*. Ukraine Seizes Stakes in Strategic Companies Under Wartime Laws. // Reuters. — 2022–11–07. — URL: <https://www.reuters.com/markets/europe/ukraine-lawmaker-publishes-document->

nationalisation-stakes-several-strategic-2022-11-07/ (дата звернення: 2023-06-20).

- 69 *Maxwell, Jessica*. Readout of National Armaments Directors Meeting Under the Auspices of the Ukraine Defense Contact Group. // Official website of the U. S. Department of Defense. — 2022-09-28. — URL: <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3173568/readout-of-national-armaments-directors-meeting-under-the-auspices-of-the-ukrai/> (дата звернення: 2023-06-20).
- 70 *Rheinmetall AG*. Strategic Cooperation in Ukraine: Rheinmetall and Ukroboronprom Forge Ties. (Прес-реліз.) // Офіційний вебсайт концерну Rheinmetall. — 2023-05-13. — URL: <https://www.rheinmetall.com/en/media/news-watch/news/2023/mai/2023-05-13-rheinmetall-ukroboronprom-joint-venture-ukraine> (дата звернення: 2023-06-20).
- 71 *Ljunggren, David; Oatis, Jonathan*. Zelenskiy Says Turkish Drone Maker to Build Ukraine Factory. // Reuters. — 2022-09-09. — URL: <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/zelenskiy-says-turkish-drone-maker-build-ukraine-factory-2022-09-09/> (дата звернення: 2023-06-20).
- 72 *Shapiro, Daniel B*. A Review of the Negotiations on the 2016 US-Israel MOU on Military Assistance. // *Hadad, S.; Fadlon, T.; Even, S. (eds.)*. Israel's Defense Industry and US Security Aid. (Memorandum No. 202, July 2020.) — Ramat Aviv, Israel: Institute for National Security Studies, 2020. — URL: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2020/08/Memo202_e.pdf (дата звернення: 2023-06-20).
- 73 *Ponomarenko, Illia*. Ukraine's State Defense Conglomerate UkrOboronProm Transformed Into Stock Company.
- 74 *Konaev, Margarita; Daniels, Owen J*. Agile Ukraine, Lumbering Russia. // Foreign Affairs. — 2023-03-28. — URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/russia-ukraine-war-lumbering-agile> (дата звернення: 2023-06-20).
- 75 *Kahn, Michael*. Ukraine's Tech Entrepreneurs Fight War on a Different Front. // Reuters. — 2023-04-04. — URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-tech-entrepreneurs-fight-war-different-front-2023-04-04/> (дата звернення: 2023-06-20).
- 76 На відміну від Північноатлантичної ради, цьому керівному органу не обов'язково оперувати на основі консенсусу, оскільки він, зрештою, є дорадчим та координаційним механізмом, а не органом прийняття колективних рішень. Зустрічі на рівні лідерів, міністрів закордонних справ і міністрів оборони можуть проводитися з відносною регулярністю. Київ та його партнери можуть також скористатися форматом цієї групи для обговорення інших серйозних питань, які вимагають міждержавної координації. Наприклад, питання відновлення, відбудови та енергетичної безпеки вимагатимуть залучення міністрів фінансів, міністрів енергетики і представників органів, що займаються наданням технічної допомоги. Міждержавні зустрічі, присвячені цим темам, вже проводяться, тож зовсім неважко уявити собі переведення їх на постійну основу в рамках конфігурації безпекових домовленостей.
- 77 Сполучені Штати проводять конференції зі структурованого оборонного планування та використання ресурсів з багатьма з найбільших отримувачів їхньої безпекової допомоги, зокрема Єгиптом, Ізраїлем та Йорданією.
- 78 *Garamone, Jim*. Defense Contact Group Remains Steadfast on Ukraine Support. // Department of Defense News. — 2023-05-25. — URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3408109/defense-contact-group-remains-steadfast-on-ukraine-support/> (дата звернення: 2023-06-20).
- 79 *Mills, Claire*. Military Assistance to Ukraine Since the Russian Invasion. // House of Commons Library Research Briefing. — 9477. — 2023-05-10. — URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9477/CBP-9477.pdf> (дата звернення: 2023-06-20).
- 80 Див., напр.: *Vergun, David*. Standardized Materiel Could Bolster Ukraine's Defense, Says Official. // Department of Defense News. — 2022-09-30. — URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3176458/standardized-materiel-could-bolster-ukraines-defense-says-official/> (дата звернення: 2023-06-20). Див. тж.: *Monn, Julia; Rüesch, Andreas*. How Do Western Weapons Reach Ukraine? A Visit to the Secret Site That Coordinates Deliveries. // Neue Zürcher Zeitung. — 2023-01-02. — URL: <https://www.nzz.ch/english/how-western-weapons-reach-ukraine-ld.1719248> (дата звернення: 2023-06-

20).

- 81 *B/a*. US Department of Defense establishes Security Assistance Group-Ukraine in Wiesbaden. (Press-release.) // Official website of the U.S. Army Europe and Africa. — 2022–11–16. — URL: <https://www.europeafrica.army.mil/ArticleViewPressRelease/Article/3219717/press-release-us-department-of-defense-establishes-security-assistance-group-uk/> (дата звернення: 2023–06–20).
- 82 *Monn, Julia; Rüesch, Andreas*. How Do Western Weapons Reach Ukraine? A Visit to the Secret Site That Coordinates Deliveries.
- 83 *Myers, Meghann*. Long-Term Assistance Command to Oversee Training Mission With Ukraine. // Military Times. — 2022–11–09. — URL: <https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2022/11/09/long-term-assistance-command-to-oversee-training-mission-with-ukraine/> (дата звернення: 2023–06–20).
- 84 У постконфліктному сценарії діяльність SAG-U та пов'язаних з нею структур можна згорнути до мінімального рівня, але сторони безпекових домовленостей мають взяти на себе зобов'язання зберегти цілодобово працюючий механізм координації на випадок майбутнього нападу.
- 85 *Burns, William*. The Role of Intelligence at a Transformational Moment. (Speech delivered at Georgia Tech on April 14, 2022). // Official website of the Central Intelligence Agency. — 2022. — URL: <https://www.cia.gov/static/21993f0aa96849f2dbdfafcc2d6598e6/Director-Burns-Speech-and-QA-Georgia-Tech.pdf> (дата звернення: 2023–06–20).
- 86 *Biden, Joseph*. Remarks Providing an Update on Russia and Ukraine. // Official website of the White House. — 2022–04–21. — URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/04/21/remarks-by-president-biden-providing-an-update-on-russia-and-ukraine-3/> (дата звернення: 2023–06–21).
- 87 Україна офіційно не визнала, а в деяких випадках офіційно заперечила, що має хоч якийсь стосунок до низки операцій проти російської інфраструктури та окремих осіб, зокрема: вибухів на низці російських авіабаз, саботажу газогону «Північний потік–2», летальних операцій проти пропагандистів, атаки дронів на Кремль і транскордонного рейду до Білгородської області. Керівник ГУР МО України Кирило Буданов натякнув, що Україна має стосунок до операцій на території Росії, але відмовився підтвердити щось конкретне. Див.: *Khurshudyan, Isabelle*. Ukraine Intel Chief Predicted Russia's War. He Says Crimea Will Be Retaken. // Washington Post. — 2023–01–31. — URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/01/31/kyrylo-budanov-ukraine-intelligence-boss-interview/> (дата звернення: 2023–06–21).
- 88 Див., напр.: *Stefanini, Stefano*. Post-War Security for Ukraine: Eventually the Fighting Will End. What Then? // Russia Matters. (Harvard Kennedy School's Belfer Center for Science and International Affairs.) — 2023–03–02. — URL: <https://www.russiamatters.org/analysis/post-war-security-ukraine-eventually-fighting-will-end-what-then> (дата звернення: 2023–06–21).
- 89 Деякі посадовці інституцій ЄС та країн–членів висловлювали побоювання, що відхилення від звичайного процесу вступу для України можуть призвести до напруженості у відносинах з західнобалканськими країнами, деякі з яких перебувають на різних етапах переговорів про членство вже понад десяток років. На додачу, багато країн ЄС занепокоєні потенційно трансформаційним впливом, що його матиме на Союз вступ України, зважаючи на її чисельне (і відносно бідне) населення, конкурентноспроможну промислову та аграрну базу, а також постійні безпекові виклики. Існує поширений погляд, згідно з яким вступ України змусить ЄС почати розбиратися з ширшими питаннями своєї інституційної архітектури, зокрема реформувати правила голосування і скасувати обмеження щодо фінансних спроможностей. Див., напр.: *Dempsey, Judy, et al.* Judy Asks: Is the EU Ready for Further Enlargement? // Judy Dempsey's Strategic Europe. (Carnegie Endowment for International Peace.) — 2023–05–04. — URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/89678> (дата звернення: 2023–06–21).
- 90 ЄС може розглянути можливість поширити свої зобов'язання зі взаємного гарантування безпеки на країн–кандидатів, щойно вони гармонізують своє законодавство з *acquis communautaire* (законодавством ЄС) у сферах зовнішньої, безпекової та оборонної політики. Більше про пропозиції поетапного вступу див. у: *Emerson, Michael, et al.* A Template for Staged Accession to the EU. // Centre for European Policy Studies. — 2021. — URL: <https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/10/A-Template-for-Staged-Accession-to-the-EU.pdf> (дата звернення: 2023–06–21). Див. тж.: *Isele, Alexander; Getmanchuk,*

Alyona; Litra, Leonid. This Would Be a Very Clear Political Signal to Putin: Ukraine Will Never Become a Part of Russia. // International Politics and Society. — 2022–06–09. — URL: <https://www.ips-journal.eu/interviews/this-would-be-a-very-clear-political-signal-to-putin-ukraine-will-never-become-a-part-of-russia-5984/> (дата звернення: 2023–06–21).

- 91 *Besch, Sophia.* EU Defense and the War in Ukraine.
- 92 Якщо ЄС буде не готовий або не спроможний схвалити надсилання військової місії, можна було б зібрати ситуативну коаліцію з країн – членів та не-членів ЄС. Потенційною моделлю для формування європейської «коаліції готових», яка не орієнтується на членство у НАТО або ЄС, можуть бути Об'єднані експедиційні сили (Joint Expeditionary Force (JEF)) під проводом Великої Британії. До JEF, функції управління і контролю в яких виконує Велика Британія, входять Данія, Естонія, Фінляндія, Ісландія, Латвія, Литва, Нідерланди, Норвегія і Швеція. Ці сили діють з 2018 року і застосовуються в основному на підтримку навчань у регіоні Балтійського моря. Для виконання інших завдань, описаних у цьому розділі, можна сформувати інші «міністоронні» групи. Див.: *Monaghan, Sean.* The Joint Expeditionary Force: Global Britain in Northern Europe? // Center for Strategic & International Studies. — 2022–03–25. — URL: <https://www.csis.org/analysis/joint-expeditionary-force-global-britain-northern-europe> (дата звернення: 2023–06–21).
- 93 ЄС проводить дві морські місії під егідою Спільної політики безпеки та оборони: антипіратську місію в районі Сомалійського півострова і місію в Середземному морі, яка має мандат забезпечувати дотримання ембарго ООН на експорт зброї до Лівії і боротися з торгівлею людьми.
- 94 Росія розпочала блокаду українських портів майже одразу після початку повномасштабного вторгнення, зупинивши весь український експорт, який ішов морем. У липні 2022 року за посередництва ООН і Туреччини між Росією та Україною було укладено угоду, яка дозволила Україні поновити транспортування збіжжя та іншої сільськогосподарської продукції через визначені коридори в Чорному морі. В Туреччині розміщений координаційний центр, в якому сторони угоди спільно реєструють торгові суда та інспектують вантажі, але в останні місяці Росія перестала брати участь в інспекціях. *Harmash, Olena.* Ukraine says Russia has effectively stopped Black Sea grain deal. // Reuters. — 2023–05–08. — URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-says-russia-has-effectively-stopped-black-sea-grain-deal-2023-05-08/> (дата звернення: 2023–06–21).
- 95 *Cohen, Patricia.* How Freeing Ukraine's Trapped Grain Rankled Farmers Elsewhere in Europe. // New York Times. — 2023–04–20. — URL: <https://www.nytimes.com/2023/04/20/world/europe/ukraine-grain-imports-ban.html> (дата звернення: 2023–06–21).
- 96 *Tamma, Paola.* Ukraine Calls for War Insurance to Attract Private Investors. // Politico. — 2022–10–25. — URL: <https://www.politico.eu/article/ukraine-war-insurance-attract-private-investors-volodymyr-zelenskyy/> (дата звернення: 2023–06–21).
- 97 *Arbide Aza, Hibai; González, Miguel.* US Offered Disarmament Measures to Russia in Exchange for Deescalation of Military Threat in Ukraine. // El País. — 2022–02–02. — URL: <https://english.elpais.com/usa/2022-02-02/us-offers-disarmament-measures-to-russia-in-exchange-for-a-deescalation-of-military-threat-in-ukraine.html> (дата звернення: 2023–06–21).
- 98 Можна подивитися на приклад Вірменії. Вона перебуває у військовому та економічному союзі з Росією, але в останні роки відносини цих країн погіршилися, особливо після вторгнення Росії в Україну. Водночас Вірменія надзвичайно занепокоєна військовими планами Азербайджану і не впевнена, що Росія прийде їй на допомогу у випадку нападу. Єреван звертається з проханнями про постачання зброї та тренування військ до низки партнерів, серед яких можна особливо виділити Францію, Індію та Сполучені Штати. Ці відносини можна згрубувати у багатосторонню конструкцію, яка підсилить спроможності Вірменії у сфері самооборони, не конфліктуючи з її союзницькими відносинами з Росією.
- 99 *Shamanska, Anna.* Behind Closed Doors: Ukraine's Panicked Meeting Ahead of Crimean Seizure. // Radio Free Europe/Radio Liberty. — 2016–02–23. — URL: <https://www.rferl.org/a/ukraine-crimea-seizure-panicked-meeting/27569836.html> (дата звернення: 2023–06–21).
- 100 Ця пропозиція зобов'язала б окремих гарантів прийти на допомогу Україні, включно з постачанням зброї, встановленням безпольотної зони і надсиланням власних збройних сил. Один з учасників

- переговорної групи від України описав текст, що обговорювався, як «еквівалент 5-ї статті договору НАТО». Американські посадовці були не готові надати такі гарантії. Деталі див. у: *Rustamova, Farida*. Ukraine's 10-Point Plan. // *Faridaily* (Substack). — 2022–03–29. — URL: <https://faridaily.substack.com/p/ukraines-10-point-plan> (дата звернення: 2023–06–21). *Lock, Samantha; Boffey, Daniel*. Zelensky Says Ukraine Willing to Discuss Neutrality at Russia Talks. // *Guardian*. — 2023–03–28. — URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/28/zelenskiy-hails-upcoming-ukraine-russia-peace-talks-amid-fallout-from-biden-comments-on-putin> (дата звернення: 2023–06–21). *Мазуренко, Альона*. Чалий пояснив, як Росія буде гарантом безпеки для України. // *Українська правда*. — 2022–03–29. — URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/29/7335598/> (дата звернення: 2023–06–21).
- 101 Путіна не задовольнили пропонувані Україною поступки щодо членства в НАТО, якась версія яких також побіжно обговорювалася перед початком вторгнення. Він відмовився відвести війська, якщо Україна формально не віддасть Росії частину своєї території, не прийме жорсткі обмеження на чисельність своєї армії та не перестане приймати від Заходу допомогу у вигляді військового навчання та зброї. Див.: *Б/а*. Exclusive: As war began, Putin rejected a Ukraine peace deal recommended by aide. // *Reuters*. — 2022–09–14. — URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/exclusive-war-began-putin-rejected-ukraine-peace-deal-recommended-by-his-aide-2022-09-14/> (дата звернення: 2023–06–21). *Б/а*. Russia Says Ukraine Presented 'Unacceptable' Draft Peace Deal. // *Reuters*. — 2022–04–07. — URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-says-ukraine-presented-unacceptable-draft-peace-deal-2022-04-07/> (дата звернення: 2023–06–21).
- 102 Див., напр.: *Roth, Andrew*. Putin Compares Himself to Peter the Great in Quest to Take Back Russian Lands. // *Guardian*. — 2022–06–10. — URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/10/putin-compares-himself-to-peter-the-great-in-quest-to-take-back-russian-lands> (дата звернення: 2023–06–21). *Б/а*. Extracts From Putin's Speech at Annexation Ceremony. // *Reuters*. — 2022–09–30. — URL: <https://www.reuters.com/world/extracts-putins-speech-annexation-ceremony-2022-09-30/> (дата звернення: 2023–06–21).
- 103 Зеленський особливо обурювався нечіткими висловлюваннями представників НАТО щодо політики «відкритих дверей» безпосередньо перед початком повномасштабного вторгнення Росії. 2021 року і на початку 2022 року він тиснув на альянс з вимогою чітко окреслити шлях України до членства, але вони сказали, що час іще не настав. За кілька днів до початку вторгнення він сказав: «Нам кажуть: двері відкриті. Але поки що стороннім вхід заборонено. [...] Відкриті двері – це добре, але нам потрібні відкриті відповіді, а не роками незакриті питання». *Зеленський, Володимир*. Виступ Президента України на 58-й Мюнхенській конференції з питань безпеки. // Офіційний вебсайт Президента України. — 2022–02–19. — URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-58-j-myunhenskij-konferenciyi-72997> (дата звернення: 2023–06–21). Див. тж.: *Sabbagh, Dan*. Ukraine Urges NATO to Hasten Membership as Russian Troops Gather. // *Guardian*. — 2021–04–06. — URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/apr/06/ukraine-pressures-nato-for-membership-as-russia-amasses-troops-at-border> (дата звернення: 2023–06–21). *Polityuk, Pavel*. Zelensky to Biden: Give Us a Clear 'Yes' or 'No' on Ukraine NATO Path. // *Reuters*. — 2021–06–14. — URL: <https://www.reuters.com/world/zelenskiy-asks-us-clarity-nato-membership-plan-ukraine-2021-06-14/> (дата звернення: 2023–06–21). *Gregorian, Dareh*. Biden Says 'It Remains to Be Seen' Whether Ukraine Will Be Admitted to NATO. // *NBC News*. — 2021–06–14. — URL: <https://www.nbcnews.com/politics/politics-news/biden-says-it-remains-be-seen-if-ukraine-will-be-n1270807> (дата звернення: 2023–06–21). *Williams, Matthias; Zinets, Natalia*. Biden Assures Zelenskiy That NATO Membership in Ukraine's Hands, Kyiv Says. // *Reuters*. — 2021–12–09. — URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-president-zelenskiy-holding-talks-with-biden-adviser-says-2021-12-09/> (дата звернення: 2023–06–21).